

Analyse van de digitale noden van culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea in Vlaanderen

28 maart 2014

David Coppoolse (Vlaamse Erfgoedbibliotheek vzw)
Bert Lemmens (PACKED vzw)
Maarten Savels (Amsab-ISG)
Rony Vissers (PACKED vzw)

Inhoudstafel

0. MANAGEMENTSAMENVATTING	4
1. INLEIDING	6
1. DE CULTURELE ARCHIEVEN	7
1.1 INLEIDING	7
1.2 STERKTE-ZWAKTEANALYSE	7
1.3 BELEIDSAANBEVELINGEN VOOR DE VLAAMSE OVERHEID	14
1.3.1 DE CULTURELE ARCHIEVEN BETER ONDERSTEUNEN	14
1.3.2 VIAA UITBOUWEN TOT EEN KWALITEITSINSTRUMENT	15
1.3.3 VIAA EEN CENTRALE POSITIE GEVEN	15
1.3.4 MET VIAA EEN ENGAGEMENT OP LANGE TERMIJN AANGAAN	15
1.3.5 EEN BIJDRAGE LEVEREN AAN HET UITKLAREN VAN DE RECHTENPROBLEMATIEK	16
1.4 AANBEVELINGEN VOOR VIAA MET BETREKKING TOT HAAR DIENSTVERLENING	16
1.4.1 LANGETERMIJNBEWARING ('E-DEPOT')	16
1.4.2 CENTRAAL BEHEER ('DIGITAL ASSET MANAGEMENT')	17
1.4.3 TECHNISCHE ONDERSTEUNING	17
1.4.4 KENNISDELING	18
1.4.5 VIRTUELE PLATFORMEN	18
2. DE ERFGOEDBIBLIOTHEKEN	20
2.1 INLEIDING	20
2.2 STERKTE-ZWAKTEANALYSE	21
2.3 BELEIDSAANBEVELINGEN VOOR DE VLAAMSE OVERHEID (EN ANDERE OVERHEDEN)	26
2.3.1 EERDERE AANBEVELINGEN	26
2.3.2 DE ERFGOEDBIBLIOTHEEKSECTOR BETER ONDERSTEUNEN	27
2.3.3 DE VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEEK IN STAAT STELLEN HAAR DECRETALE OPDRACHT ALS SECTORINSTITUUT WAAR TE MAKEN	28
2.3.4 VIAA UITBOUWEN TOT EEN LAAGDREMPELIGE, KWALITATIEVE, DUURZAME CENTRALE DIENST	28
2.3.5 AAN VIAA EN ANDERE OVERHEDEN VRAGEN DAT CENTRALE EN DECENTRALE DIGITALE DIENSTEN COMPLEMENTAIR ZIJN EN GEÏNTEGREERD WORDEN	29
2.3.6 VIAA EEN ROL TOEBEDELEN BIJ DE DIGITALISERING, DE DUURZAME BEWARING EN DE TERBESCHIKKINGSTELLING VAN HET BIBLIOTHEEKERFGOED	29
2.3.7 IJVEREN DAT DE AUTEURSRECHTENPROBLEMATIEK VOOR ERFGOEDBIBLIOTHEKEN ZO VEEL MOGELIJK WORDT VEREENVOUDIGD	30
2.4 AANBEVELINGEN VOOR VIAA MET BETREKKING TOT HAAR DIENSTVERLENING	30
2.4.1 DIGITALE LANGETERMIJNBEWARING ('E-DEPOT')	30
2.4.2 CENTRAAL BEHEER ('DIGITAL ASSET MANAGEMENT')	31
2.4.3 TECHNISCHE ONDERSTEUNING	31
2.4.4 KENNISDELING	32
2.4.5 VIRTUELE PLATFORMEN	32
3. DE MUSEA	33
3.1 INLEIDING	33
3.2 STERKTE-ZWAKTEANALYSE	33
3.3 BELEIDSAANBEVELINGEN VOOR DE VLAAMSE OVERHEID (EN ANDERE OVERHEDEN)	36
3.3.1 DE MISSIE VAN VIAA	36

3.3.2 DE NOODZAAK VAN EEN FINANCIËEL ENGAGEMENT OP LANGE TERMIJN	36
3.3.3 DE NOODZAAK VAN AFSTEMMING TUSSEN VERSCHILLENDE BESTUURSDOMEINEN EN -NIVEAUS	37
3.3.4 NOODZAAK VAN EEN VERBREDING VAN HET WERKVELD VAN VIAA	38
3.3.5 DE NOODZAAK VAN EEN INTEGRALE AANPAK VAN DE RECHTENPROBLEMATIEK	38
3.4 AANBEVOLEN DIENSTEN DOOR VIAA	39
3.4.1 LANGETERMIJNBEWARING ('E-DEPOT')	39
3.4.2 CENTRAAL BEHEER ('DIGITAL ASSET MANAGEMENT')	39
3.4.3 TECHNISCHE ONDERSTEUNING	40
3.4.4 KENNISDELING	41
3.4.5 VIRTUELE PLATFORMEN	41
4. SYNTHESE	43
4.1 OVERKOEPELENDE STERKTE-ZWAKTE ANALYSE	43
4.2 OVERKOEPELENDE BELEIDSAANBEVELINGEN	45
4.3 AANVULLENDE BELEIDSAANBEVELINGEN	54

0. Managementsamenvatting

Dit rapport is het resultaat van een studie die als doel had de digitale noden van de culturele archieven, de erfgoedbibliotheken en de musea in Vlaanderen in kaart te brengen. Zowel de noden van grote, middelgrote als kleine organisaties zijn opgenomen, ook van organisaties die niet gesubsidieerd worden door de Vlaamse overheid. In die zin heeft de studie ook een zekere mate van relevantie voor kleine, lokale erfgoedorganisaties.

De noden in dit rapport zijn vooral noden die te maken hebben met digitale langetermijnbewaring, beheer van digitale collecties, ontsluiting via virtuele platformen en technische ondersteuning en kennisdeling. De directe aanleiding voor de studie is enerzijds de opmaak van het strategisch plan 2015-2019 van het Vlaams Instituut voor Archivering (VIAA) en anderzijds het overleg tussen de Vlaamse overheid, de provincies en steden en gemeenten over afstemming en samenwerking m.b.t. een duurzame digitale infrastructuur. De studie werd, in samenspraak met VIAA, verricht door medewerkers van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek vzw, PACKED vzw en Amsab-ISG.

In het rapport zijn sterkte-zwakteanalyses opgenomen voor de culturele archieven, de erfgoedbibliotheken en de musea afzonderlijk, gevolgd door een overkoepelende sterkte-zwakteanalyse. Ook zijn er per subsector een reeks (beleids)aanbevelingen geformuleerd.

De overkoepelende beleidsaanbevelingen aan de Vlaamse en andere overheden zijn:

1. de cultureel-erfgoedsector dient beter te worden ondersteund;
2. er moet een kader worden gecreëerd waardoor VIAA kan uitgroeien tot een kwaliteitsinstrument voor digitalisering, digitale archivering en ontsluiting van cultureel erfgoed;
3. er moet een kader gecreëerd waardoor VIAA een centrale positie krijgt met betrekking tot digitalisering, digitale archivering en ontsluiting van cultureel erfgoed;
4. digitale duurzaamheid vereist een financieel engagement op lange termijn;
5. er dient door de Vlaamse overheid een bijdrage te worden geleverd aan een oplossing voor de rechtenproblematiek.

De overkoepelende aanbevelingen voor VIAA m.b.t. haar missie zijn:

1. VIAA moet een rol kunnen vervullen voor alle cultureel-erfgoedorganisaties;
2. er mogen geen collecties worden uitgesloten die niet ontsloten kunnen worden;
3. er moet een koppeling behouden blijven tussen de digitale collecties en de cultureel-erfgoedinstelling;
4. VIAA dient een transparante en afdoende exit-strategie te bieden;
5. standaarden en kwaliteitseisen dienen door VIAA te worden gerespecteerd;

6. bestaande initiatieven en netwerken moeten door VIAA worden versterkt;
7. VIAA dient te participeren in de afstemming van de ondersteuning;
8. VIAA dient ook te participeren in de samenwerking en kennisdeling;
9. in de digitaliseringsprogramma's moet een nadruk worden gelegd op grote programma's;
10. prioriteiten dienen te worden gesteld op basis van relevante criteria.

De overkoepelende aanbevelingen voor VIAA m.b.t. haar dienstverlening zijn:

1. VIAA dient een oplossing te bieden voor de langetermijnbewaring van digitale collecties;
2. er moet ook een systeem worden geboden voor het beheer van de digitale collecties;
3. ook technische ondersteuning moet worden geboden;
4. VIAA dient een rol te vervullen op het vlak van kennisdeling;
5. nieuwe virtuele platformen dienen te worden aangeboden om digitale collecties toegankelijk te maken, alsook tools om digitale collecties op bestaande virtuele platformen toegankelijk te maken.
6. VIAA dient een systeem te voorzien om lespakketten/leerobjecten aan te bieden aan scholieren / studenten en hun leerkrachten / docenten.

1. Inleiding

Dit rapport is het resultaat van een studie die als doel had de digitale noden van de culturele archieven, de erfgoedbibliotheken en de musea in Vlaanderen in kaart te brengen.

De noden die in het rapport aan bod komen zijn vooral noden die te maken hebben met:

- digitale langetermijnbewaring;
- beheer van digitale collecties;
- ontsluiting via virtuele platformen
- technische ondersteuning;
- kennisdeling.

Het rapport richt zich in hoofdzaak op drie grote subsectoren in cultureel-erfgoedsector: de culturele archieven, de erfgoedbibliotheken en de musea. Het richt zich echter niet uitsluitend op de digitale noden van organisaties die op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet worden gesubsidieerd door de Vlaamse overheid. Er is ook onderzoek gebeurd naar de noden van organisaties die niet worden gesubsidieerd door de Vlaamse overheid op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet. Zowel de noden van grote, middelgrote als kleine organisaties zijn opgenomen. In die zin heeft de studie ook een zekere mate van relevantie voor kleine, lokale erfgoedorganisaties.

De directe aanleiding voor de studie is de opmaak van het strategisch plan 2015-2019 van VIAA dat midden maart 2014 wordt afgewerkt, en vervolgens wordt overgemaakt aan haar bestuurders en de Vlaamse regering. Midden december 2013 is met het Agentschap Kunsten en Erfgoed en vertegenwoordigers van de Vereniging Vlaamse Provincies (VVP) ook afgesproken dat het rapport wordt meegenomen in de onderlinge afstemmingsoefening die de Vlaamse overheid, de provincies, de steden en de intergemeentelijke samenwerkingsverbanden willen maken.

Mede omwille van de tijdsbeperking werd bij de studie zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande onderzoeksgegevens. Dit was vooral het geval bij het in kaart brengen van de digitale noden van de erfgoedbibliotheken en de musea. Voor hen werden op basis van bestaande onderzoeken en analyses een aantal aanbevelingen uitgeschreven, die nadien verder werden afgetoetst, aangepast en aangevuld door de erfgoedbibliotheken en de musea. Omdat dergelijke onderzoeken en analyses nog niet bestonden voor de culturele archieven, werd voor hen gestart met een reeks diepte-interviews.

De studie werd, in samenspraak met VIAA, verricht door David Coppoolse (Vlaamse Erfgoedbibliotheek vzw), Bert Lemmens (PACKED vzw), Maarten Savels (Amsab-ISG) en Rony Vissers (PACKED vzw). PACKED vzw verzorgde de coördinatie.

Met dank aan Bart De Nil (FARO) en Nico Verplancke (VIAA). Een bijzondere dank aan de vele geconsulteerde medewerkers van cultureel-erfgoedorganisaties (en provincies) die iedere dag opnieuw zorg dragen voor waardevolle erfgoedcollecties en ze toegankelijk maken voor een ruim publiek; hun noden en wensen en vormen de kern van de aanbevelingen in dit rapport.

1. De culturele archieven

1.1 Inleiding

De analyse van de digitale noden van de culturele archieven kwam tot stand op basis van een aantal interviews die werden afgenomen in december 2013 – januari 2014. Eerst werden 10 instellingen geselecteerd die het veld zo breed mogelijk vertegenwoordigen. De bevroagde instellingen en personen zijn:

- ADVN (Tom Cobbaert)
- Amsab-ISG (Hendrik Ollivier)
- Archief en Museum van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria (Kaat Leeman)
- Architecture Archive – Sint-Lukasarchief (Jos Vandenbreeden, Danny Casseau, Clara De Ponthière)
- KADOC (Luc Schokkaert, Godfried Kwanten)
- Letterenhuis (Leen Van Dijck, Isabelle van Ongeval)
- Liberaal Archief (Luc Pareyn, Jeroen Buysse)
- MATRIX (Rebecca Diependaele, Pauline Jocqué)
- Stadsarchief Mechelen (Willy Van de Vijver, Dieter Viaene)
- Universiteitsbibliotheek en archief van de Universiteit Antwerpen (Trudi Noordermeer, Lieslot Cornelis, Tom Deneire)

Alle gesprekken werden opgenomen en van elk gesprek werd een verslag gemaakt. De verslagen werden ter goedkeuring teruggestuurd aan de bevroagde instellingen. Op basis van de verslagen werden eerst individuele sterkte-zwakteanalyses gemaakt, die vervolgens werden verwerkt tot een algemene sterkte-zwakteanalyse van de gehele sector van de culturele archieven.

1.2 Sterkte-zwakteanalyse

Hieronder beschrijven we wat de culturele archieven in Vlaanderen goed doen op digitaal vlak, waar ze minder goed in zijn, wat hun mogelijke kansen zijn en wat hun mogelijke bedreigingen.

	Nuttig	Schadelijk
Intern	<p><u>Sterktes</u></p> <p>S1. Reeds bezig met digitalisering en digitale archivering</p> <p>S2. Expertise en apparatuur aanwezig voor digitalisering</p> <p>S3. Bewustzijn van standaarden en CEST-richtlijnen</p> <p>S4. Reeds online terbeschikkingstelling van bepaalde metadata en content</p> <p>S5. Goede contacten met andere erfgoedinstellingen en betrokken in allerlei samenwerkingen</p>	<p><u>Zwaktes</u></p> <p>Z1. Gebrek aan expertise en apparatuur digitalisering complexere bronnen</p> <p>Z2. Gebrek technische expertise digitale archivering en achterliggende IT.</p> <p>Z3. Zelden gebruik van volwaardig digitaal depot</p> <p>Z4. Onvoldoende zicht op born-digital materiaal bij archiefvormers</p> <p>Z5. Zelden effectief conserveringsbeleid</p> <p>Z6. Grote achterstand bij registratie en</p>

	<p>S6. Vaak back-upprocedure reeds aanwezig S7. Bewustzijn over juridische obstakels S8. Goede band met archiefvormers</p>	<p>ontsluiting Z7. Te weinig ontsluiting als geheel, versnippering Z8. Wat onder auteursrecht valt wordt niet gedigitaliseerd en dreigt verloren te gaan</p>
<p>Extern</p>	<p><u>Kansen</u> K1. Rijke collecties die mogelijkheden bieden voor ontsluiting K2. Goede contacten met archiefvormers maakt proactieve aanpak mogelijk K3. Een overkoepelend digitaliseringsproject biedt schaalvoordeel K4. Een centraal gecoördineerd digitaal depot biedt voordelen K5. Er zijn reeds bestaande digitale depots of projecten om digitale depots op te zetten K6. Ontwikkeling van centraal gecoördineerd digitaal depot in overleg met sector creëert bereidheid tot participatie K7. Een centraal gecoördineerd digitaal depot kan resulteren in kwaliteitsverbetering K8. Door een centraal gecoördineerd digitaal depot kunnen bronnenreeks die vandaag verspreid zijn, worden samengebracht</p>	<p><u>Bedreigingen</u> B1. Grote kloof tussen koplopers en de volgers B2. Gratis dienstverlening die betalend, en daardoor onbetaalbaar wordt B3. Geen duurzame oplossing zonder financiering die rekening houdt met stijgende kosten B4. Het mogelijk niet respecteren van embargo's B5. Het doorknippen van de band tussen enerzijds content en anderzijds leverancier van content B6. Wegvallen van inkomsten uit eigen digitaliseringsdiensten B7. Hoge kost van digitalisering door externe firma's B8. Ondersteuning door externe IT-dienst die niet op maat is van noden B9. Het niet-koppelen van verschillende systemen voor informatiebeheer B10. Weinig soft- en hardware die beantwoord aan de noden B11. Onvoldoende stimulatie van archiefvormers voor samenwerking B12. Snelle veroudering van dragers en bestandsformaten B13. Kleinere bereidheid bij archiefvormers om digitaal archief over te dragen B14. Juridische obstakels</p>

STERKTES

S1. De culturele archieven zijn zich terdege bewust van de digitale noden en proberen al een heel aantal zaken aan te pakken. Binnen de instellingen is vaak een groot deel van het personeel bij digitalisering en digitale archivering betrokken.

S2. De meeste culturele archieven hebben behoorlijk wat expertise opgebouwd omtrent de digitalisering van archiefstukken, kranten, foto's en affiches. Veel instellingen hebben goede apparatuur om in huis te scannen en kunnen ook scanning *on demand* leveren. Veel culturele archieven hebben al wat ervaring met digitaliseringsfirma's, massadigitalisering of gezamenlijke

projecten. Veel instellingen hebben handleidingen voor digitalisering en prioriteitenlijsten opgesteld.

S3. Alle bevroagde culturele archieven zijn zich bewust van de internationale standaarden en hun belang. De meeste instellingen doen hun best om de standaarden zoveel mogelijk toe te passen en proberen de CEST-richtlijnen te volgen. In veel culturele archieven is minstens een deel van de metadata relatief eenvoudig te exporteren of te mappen naar makkelijk uitwisselbare standaarden zoals Dublin Core.

S4. De meeste culturele archieven stellen (een deel van) hun metadata gratis online ter beschikking. Vaak wordt ook gedigitaliseerd materiaal al ter beschikking gesteld.

S5. Veel culturele archieven onderhouden goede contacten met andere erfgoedinstellingen in Vlaanderen en daarbuiten en met de expertisecentra. Daarnaast is er een actieve participatie in regionale, nationale of internationale netwerken of projecten die metadata of data samenbrengen en ontsluiten via een gezamenlijk platform (bv. ODIS, Archiefbank Vlaanderen, Europeana, Anet en Erfgoedinzicht).

S6. De meeste culturele archieven hebben een back-upprocedure.

S7. De culturele archieven zijn zich bewust van de juridische problemen (auteursrecht, bescherming van persoonsgegevens, patentrecht, authenticiteit van juridische documenten).

S8. Doorgaans is er een goed contact met de archiefvormers. Dat is voor de meeste culturele archieven erg belangrijk. Zelfs als er een structurele band is met de vormer (bv. tussen de stadsadministratie en het stadsarchief), is een vertrouwensband noodzakelijk.

ZWAKTES

Z1. Er is een gebrek aan expertise wanneer het gaat om de digitalisering van complexere bronnen, zoals audiovisueel materiaal. De meeste culturele archieven hebben er ook geen apparatuur voor.

Z2. Er is een groot gebrek aan technische expertise rond digitale archivering en de achterliggende IT-noden. Als culturele archieven al beschikken over deze expertise, is ze vaak beperkt tot een zeer kleine groep. Bovendien is de interne kennisdeling meestal ontoereikend. Slechts zeer weinig instellingen hebben een IT-specialist.

Z3: Zeer weinig culturele archieven beschikken over een volwaardig digitaal depot. Velen maken gebruik van documentservers met variërende graden van beveiliging, maar die systemen zijn doorgaans niet betrouwbaar genoeg. Soms staat er nog data op dragers als cd's, dvd's en externe harde schijven. Het gebrek aan een volwaardig digitaal depot zorgt voor allerlei problemen, zoals het niet overzetten van digitale dragers, het niet gebruiken van (omvangrijke) archiveringsformaten en het uitstellen van digitaliseringsprojecten.

Z4. De culturele archieven hebben onvoldoende zicht op het born-digital materiaal van hun

archiefvormers. Het gevolg is dat het bijzonder moeilijk is om te voorspellen hoe groot de toekomstige instroom zal zijn en hoe fel die zal toenemen. De meeste culturele archieven kunnen dan ook niet garanderen dat ze die instroom op langere termijn zullen kunnen bolwerken.

Z5. Omwille van een gebrek aan technische expertise en middelen slagen slechts weinig culturele archieven erin om een effectief digitaal conserveringsbeleid te ontwikkelen. De meeste culturele archieven voorzien geen *off-site back-up* en ze doen geen systematische controles op data-integriteit, waardoor ze de authenticiteit en onveranderlijkheid van hun data en metadata niet kunnen garanderen. Slechts weinig culturele archieven beschikken over strategieën om verouderde bestandsformaten te migreren naar geschikte archiverings- en raadplegingsformaten. Evenmin hebben ze toegang tot een computermuseum met oude leestoeuvelen om verouderde dragers in te lezen en over te zetten naar harde schijf. Een aantal culturele archieven hebben een ad hoc aanpak, die zich concentreert op de dragers die het gemakkelijkst zijn in te lezen en de formaten die het eenvoudigst zijn te migreren. In de meeste gevallen dreigt een groot verlies aan data.

Z6. Er is een grote achterstand bij de registratie en ontsluiting van de archieven. Dit geldt dubbel voor born-digital archieven. De redenen moeten gezocht worden bij een gebrek aan personeel, en (vooral bij born-digital) een gebrek aan expertise. Vaak is er geen goed zicht op de grootte van het probleem. Een gevolg is dat born-digital materiaal niet online wordt aangeboden en slechts zelden *intra muros*.

Z7. De collectie van culturele archieven wordt te weinig als een geheel ontsloten. Metadata zit verspreid over verschillende eilandjes waarvan sommige digitaal zijn en andere analoog. Sommige zijn online beschikbaar, andere niet. Het gevolg is dat de band tussen verschillende delen van de collectie niet altijd duidelijk is. Ook de band tussen digitale data en metadata is eerder los. Slechts in zeldzame gevallen is metadata direct gekoppeld aan een digitaal object. De redenen hiervoor zijn o.a. projectmatig werken (bv. digitaliseringsprojecten, beeldbanken, netwerken die zeer specifieke collecties samenbrengen) en erfenissen uit het verleden (bv. oude systemen die nog geconverteerd moeten worden). Sommige instellingen proberen om zelf een systeem te ontwikkelen, andere instellingen doen een dure investering in catalogussoftware, weer andere doen beroep op externe firma's of participeren in netwerken om (een deel van) hun metadata te ontsluiten. De meeste culturele archieven houden echter de eilandjes in stand en proberen een algemeen overzicht te behouden.

Z8. Door de problemen met het auteursrecht hebben veel culturele archieven de neiging om enkel te digitaliseren wat ook zonder veel risico kan aangeboden worden aan onderzoekers. Materiaal dat dreigt te vergaan, maar onder het auteursrecht kan vallen wordt niet gedigitaliseerd en dreigt verloren te gaan.

KANSEN

K1. Veel culturele archieven hebben een zeer rijke collectie. Ze denken dat een betere online

ontsluiting van metadata en data kan leiden tot meer onderzoekers met diversere achtergronden, diversere onderzoeksvragen, diversere methodieken en diversere interessevelden.

K2. De goede contacten tussen de culturele archieven en de archiefvormers laat de instellingen in beperkte mate toe om de vormers te sensibiliseren rond digitale archivering. In sommige gevallen worden de archiefvormers zelfs bereid gevonden om mee te financieren in digitaliserings- of ontsluitingsprojecten. De meeste culturele archieven zouden die sensibilisering graag versterken om zo de problemen met de instroom van digitaal archief preventief aan te pakken.

K3. De culturele archieven willen graag deelnemen aan een overkoepelend digitaliseringsproject. De instellingen hebben momenteel elk hun eigen digitaliseringsprojecten. Daarin worden bepaalde bronnen niet gedigitaliseerd omdat ze te complex zijn of omdat het te duur is om de digitalisering uit te besteden (bv. audiovisuele bronnen). Er is vaak ook een schaalprobleem. Een instelling is niet geneigd om een project op te zetten om een handvol bronnen te digitaliseren. Bepaalde andere bronnen zijn dan weer te omvangrijk of te kwetsbaar om goed aan te pakken (bv. kranten of glasnegatieven). Een overkoepelend project zou dit systematisch kunnen aanpakken. Door het schaalvoordeel zou het goedkoper kunnen uitvallen en zou het gemakkelijker zijn om de juiste expertise te verzamelen. De culturele archieven heroriënteren ondertussen hun inspanningen op versnelde metadatating en ontsluiting van de gedigitaliseerde bronnen. Daarnaast merken ze op dat veel instellingen beschikken over een uitgebreide collectie microfilms, die gemakkelijk zijn te digitaliseren.

K4. De culturele archieven zijn vragende partij voor de opzet van een centraal gecoördineerd digitaal depot of voor de uitbouw van een bestaand depot naar een centraal depot voor heel Vlaanderen.

K5. Een aantal culturele archieven zijn partner in een bestaand digitaal depot of in een project om een digitaal depot op te zetten of verder te ontwikkelen:

- KADOC is een belangrijke partner in het Leuvens Integraal Archiefsysteem (LIAS);
- Amsab-ISG werkt samen met het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) om de Shared Object Repository (SOR) die ontwikkeld werd in het kader van het Europeana/HOPE-project om te bouwen naar een Trusted Digital Repository (TDR);
- Het Letterenhuis overweegt mee te stappen in het Digital Asset Management systeem van Musea en Erfgoed Antwerpen. De data zouden dan opgeslagen worden in het FelixArchief

K6. De culturele archieven zijn van mening dat een volwaardig digitaal depot of TDR niet de verantwoordelijkheid kan of mag zijn van een enkele lokale instelling. Ze vinden dat regionaal, nationaal of internationaal gecoördineerde initiatieven veel beter geschikt zijn om een oplossing uit te werken (zoals bv. is gebeurd in Nederland). Zo'n oplossing moet weliswaar uitgewerkt worden in nauw overleg met de sector, maar dat biedt ook het voordeel dat de instellingen dan ook veel meer geneigd zullen zijn om effectief te participeren.

K7. De werkwijze van een centraal gecoördineerd digitaal depot kan richtinggevend zijn en

aanleiding geven tot concrete handleidingen, *best practices* en voorbeelden. Dat zou op zijn beurt ertoe leiden dat er veel meer standaardisering zal optreden in de werkwijze van de individuele instellingen. Het depot moet uiteraard rekening houden met bestaande standaarden en de adviezen van de expertisecentra.

K8. Een regionaal, nationaal of internationaal opgezet digitaal depot zou bepaalde bronnenreeksen die bij verschillende culturele archieven bestaan en die nauw verbonden zijn met elkaar, samen kunnen brengen, wat enorme voordelen kan geven voor de onderzoekers. Er wordt gedacht aan bv. reeksen van de burgerlijke stand, archiefvormers die delen van hun archief aan verschillende instellingen hebben overgedragen en briefwisselingen.

BEDREIGINGEN

B1. Er gaapt een kloof tussen (voornamelijk grotere) culturele archieven die al een belangrijke vooruitgang hebben kunnen boeken rond digitale duurzaamheid en de (voornamelijk kleinere) culturele archieven die daar nog niet in geslaagd zijn. De huidige situatie vereist dat instellingen beschikken over uitgebreide en diepgaande expertise en voldoende middelen hebben om de problematiek van digitale archivering en digitalisering aan te pakken. Bestaande expertisecentra, softwareontwikkelaars en andere diensten richten zich te veel op de koplopers en te weinig op de volgers. Nieuwe initiatieven die geen oog hebben voor deze kloof, dreigen ze nog te verbreden.

B2. De culturele archieven waarschuwen dat deelname aan een centraal gecoördineerd digitaal depot gratis moet zijn en moet blijven. De meeste instellingen kunnen een extra structurele kost moeilijk dragen. Een digitaal depot dat betalend is of zou worden, zou als gevolg hebben dat veruit de meeste instellingen niet zouden meedoen of er weer uit zouden stappen. Voor culturele archieven die wel meedoen zou de kostprijs een bijzondere zware impact hebben op de dagelijkse werking. Dit zou vooral de instellingen treffen die het meeste nood hebben aan digitale opslag en de kloof tussen zij die mee zijn en zij die achterblijven vergroten.

B3. De opname en bewaring op lange termijn van digitaal en gedigitaliseerd archief is een dure opdracht. Bovendien blijft de kostprijs momenteel jaarlijks stijgen, omdat de omvang sneller toeneemt dan de kostprijs voor opslag daalt. Een centraal gecoördineerd digitaal depot waarvan de financiering niet voorzien is op deze toekomstige aangroei en toekomstige kosten, is geen duurzame oplossing. Het risico bij een falen is dat alle data in het digitaal depot terug gaat naar de deelnemende instellingen, maar dat zij die data niet kunnen opnemen en ook niet kunnen uitbesteden aan een ander digitaal depot.

B4. De culturele archieven zijn niet bereid mee te stappen in een centraal gecoördineerd depot dat niet bereid is om eventuele embargo's op het materiaal te respecteren of dat niet bereid is om materiaal onder embargo op te nemen. Het respecteren van deze embargo's is cruciaal, omdat veel instellingen geen structurele band hebben met hun archiefvormers, maar enkel een band die op vertrouwen is gestoeld.

B5. De culturele archieven zijn niet bereid om mee te stappen in een project waarin de band

tussen de data en metadata enerzijds en de instelling die de data aanlevert anderzijds wordt doorgeknipt. De culturele archieven hebben de inhoudelijke expertise en de context die noodzakelijk is om het bronnenmateriaal adequaat te begrijpen. Ze willen bovendien niet dat hun materiaal verloren gaat in de anonieme massa en ze hun eigenheid verliezen.

B6. Heel wat culturele archieven hebben diensten opgezet die hen toelaten om bepaalde kosten terug te verdienen of extra inkomsten te genereren (bv. *scanning on demand* tegen betaling of het maken van tentoonstellingen). Die inkomsten zijn zeer belangrijk om de werking te kunnen handhaven. De culturele archieven vrezen dat een centraal gecoördineerd depot gratis diensten zal aanleveren aan derden die de instellingen vandaag zelf tegen betaling aanbieden.

B7. Digitalisering door externe firma's is duur. Veel culturele archieven kunnen er geen gebruik van maken, of staan voor een moeilijke keuze: projectmatige digitalisering door een externe firma of digitalisering in huis met beperktere apparatuur.

B8. Sommige culturele archieven hebben weliswaar ondersteuning van een externe IT-dienst, maar die is niet opgeleid voor digitale archivering en heeft ook geen tijd om meer te zijn dan alleen een standaard IT-helpdesk. Dergelijke diensten zijn meestal alleen bedoeld om het dynamisch archief van de archiefdienst zelf op te slaan, niet om digitale archieven te bewaren. Bovendien hebben de instellingen geen inspraak over de werking, gebruikte standaarden en de hard- en software van die diensten.

B9. Bestaande catalogussoftware is meestal niet geschikt voor de integrale registratie van de volledige collectie. Dit leidt ertoe dat culturele archieven verschillende systemen naast elkaar gebruiken, zonder deze met elkaar te koppelen.

B10. Er is momenteel zeer weinig hard- en software beschikbaar die voldoet aan de voorwaarden die voor de meeste culturele archieven noodzakelijk zijn: eenvoudig in onderhoud en gebruik, goedkoop of gratis, betrouwbaar, kant-en-klaar. Open source software is vaak niet gebruiksvriendelijk of vergt verdere ontwikkeling. Commerciële software wordt gemedan wegens te duur of de vrees voor *vendor lock-in*.

B11. Archiefvormers worden onvoldoende gestimuleerd om samen te werken met de culturele archieven.

B12. Alle culturele archieven worden geconfronteerd met de snelle veroudering van dragers en bestandformaten.

B13. Archiefvormers zijn veel minder geneigd om hun digitaal archief over te dragen. Dit komt omdat er bij born-digital veel minder gemakkelijk cesuren kunnen worden gemaakt in de tijd. Een digitaal archief heeft een meer continue karakter dan een papieren archief. Het is ook gemakkelijker aan te passen, te kopiëren, te verspreiden of per ongeluk te vernietigen. Verder levert het (schijnbaar) minder snel opslagproblemen. De archiefvormers hebben zelf vaak geen goed zicht op de (potentiële) bewaringsproblematiek.

B14. De culturele archieven zien geen haalbare manier om de juridische problemen rond bv. rechten aan te pakken. De problemen zijn diepgeworteld en er is geen juridisch eenduidige

manier om ze te regelen. Het is bovendien bijzonder moeilijk om achteraf rechten systematisch te klaren. Noodzakelijkerwijs stellen de culturele archieven zich pragmatisch op. Verweesde werken worden vaak toch gedigitaliseerd en ontsloten. Andere culturele archieven zijn te terughoudend en plaatsen veel te veel materiaal onder embargo.

1.3 Beleidsaanbevelingen voor de Vlaamse overheid

Welke acties moet de verschillende overheden (federaal, regionaal, provinciaal, stedelijk, lokaal) nemen om een succesvolle samenwerking tussen VIAA en de culturele archieven niet te doorkruisen maar te versterken?

1.3.1 De culturele archieven beter ondersteunen

- De culturele archieven vragen de Vlaamse overheid een kader te creëren dat kennisdeling stimuleert, zowel binnen de instellingen, tussen de instellingen onderling als tussen de instellingen en de expertisecentra. Ook VIAA moet gestimuleerd worden om haar kennis maximaal te delen met de culturele archieven.
- De Vlaamse overheid moet ervoor zorgen dat lopende en geplande pilootprojecten ondersteund worden en op elkaar afgestemd worden op elk niveau.
- Het erfgoednetwerk in Vlaanderen dient versterkt te worden door het stimuleren van samenwerking.
- De culturele archieven vragen de Vlaamse overheid de verhoudingen tussen de instellingen en de expertisecentra en hun respectievelijke werkvelden duidelijk te omschrijven.
- De bestaande opleidingen moeten hervormd worden. Er is niet alleen nood aan een hervormde opleiding op universitair niveau (archivaris), maar ook op hogeschoolniveau (archieffmedewerker). In beide opleidingen is nood aan meer technische en technologische expertise. Eventueel moet er een onderscheid zijn tussen opleidingen met meer en minder technische expertise.
- De Vlaamse overheid dient mee te helpen bij het sensibiliseren van archiefvormers omtrent archiefvorming en de problematiek van digitale archivering.
- De Vlaamse overheid dient de nodige stappen te ondernemen met het oog op een uitbreiding van de archiefwetgeving en een aanpassing ervan aan de hedendaagse situatie. Er moet ook meer aandacht zijn voor privaatrechtelijke archieven.¹
- De culturele archieven vragen de Vlaamse overheid te investeren in de sector zelf. Dit is nodig om de achterstanden in registratie weg te werken, om betere soft- en hardware aan te kopen en om personeel extra opleiding te laten volgen. Dit zal op zijn beurt leiden tot beter toegankelijke collecties en rijker en kwaliteitsvoller materiaal dat door VIAA kan worden opgenomen.

¹ In essentie vereist deze vraag een grondige herziening van het wettelijke kader voor archieven. De situatie voor archieven is bijzonder complex in Vlaanderen: de archiefsector is op basis van de archiefvormer is opgedeeld in enerzijds een publiekrechtelijke sector en anderzijds een privaatrechtelijke sector, er is een apart wettelijk kader is voor de culturele-erfgoedwerking van archieven en de bevoegdheid over het archiefbeheer in de openbare sector zich situeert zowel op het federaal als het Vlaamse niveau. Bovendien is het juridisch kader niet is aangepast aan de hedendaagse ontwikkelingen op het vlak van het beheer en de verstrekking van digitale informatie en van digitale bewaring; in het bijzonder de auteurswetgeving houdt te weinig rekening met de behoeften van gebruikers en bewaarinstellingen in het digitale tijdperk.

1.3.2 VIAA uitbouwen tot een kwaliteitsinstrument

- De Vlaamse overheid moet erop toezien dat VIAA maximaal gebruik maakt van internationaal aanvaarde standaarden.
- De Vlaamse overheid moet erop toezien dat VIAA geen nieuw expertisecentrum wordt. Het moet nauw samenwerken met de bestaande expertisecentra en hun richtlijnen en *best practices* volgen.
- De Vlaamse overheid moet haar financiering koppelen aan kwaliteitseisen.
- Met de culturele archieven moeten duidelijke afspraken gemaakt worden over het versiebeheer en het eigendom van moederkopieën van de data en de metadata.
- De Vlaamse overheid moet erop toezien dat VIAA de authenticiteit en onveranderlijkheid van de data kan garanderen. Eventueel kan de Vlaamse overheid optreden als (tussenpersoon voor de) certifiërende instantie van digitale handtekeningen.

1.3.3 VIAA een centrale positie geven

- De Vlaamse overheid moet erop toezien dat VIAA ondersteuning kan geven aan bestaande netwerken en samenwerkingsverbanden, zoals ODIS, Archiefbank, Erfgoedinzicht en Anet. Het moet ook kunnen dienen voor *upload* naar projecten zoals Europeana.
- Indien VIAA niet alle functies zou kunnen uitvoeren die verwacht worden van een digitaal depot, moet het in staat zijn om te koppelen met bestaande initiatieven, zoals LIAS van de KU Leuven, de Shared Object Repository van Amsab-ISG en het IISG, het FelixArchief of andere. Deze band kan ook nuttig zijn bij een eventuele falings van VIAA, aangezien de deelnemende organisaties problemen zullen ondervinden om de data die dan vrijkomt, op te vangen.
- VIAA moet zoveel mogelijk in nauw overleg treden met de culturele archieven.
- VIAA moet toegankelijk zijn voor alle culturele archieven, ongeacht hun grootte of hun erkenning of subsidiëring. De kloof tussen de koplopers en de achtervolgers mag niet groter worden, maar moet juist verkleinen.
- De Vlaamse overheid moet een kader creëren dat het mogelijk maakt voor culturele archieven om data in VIAA onder te brengen zonder dat deze ter beschikking wordt gesteld voor het grote publiek of andere erfgoedinstellingen. De culturele archieven moeten in staat zijn om hun overeenkomsten met de archiefvormers te handhaven. Indien dat niet mogelijk is, dreigt dit de vertrouwensband tussen archiefinstellingen en de archiefvormers te verzwakken.
- Bij opname in VIAA mag de band tussen de data en de metadata enerzijds en collectievormende en -beherende instelling anderzijds niet doorgesneden worden.

1.3.4 Met VIAA een engagement op lange termijn aangaan

- De Vlaamse overheid moet een centraal gecoördineerd digitaal depot op lange termijn structureel financieren. De culturele archieven kijken al lang uit naar een instelling, zoals het Nationaal Archief in Nederland, dat opslag op lange termijn garandeert en ziet hier een rol voor VIAA weggelegd. De financiering van het digitaal depot mag niet kortlopend, projectmatig of incidenteel zijn, want dat zou het bestaan op langere termijn ondergraven.
- De Vlaamse overheid moet bij haar financiering rekening houden met een jaarlijks stijgende kost voor opslag en onderhoud.
- De Vlaamse overheid dient een kader te creëren dat het mogelijk maakt dat de deelname aan VIAA gratis of zeer goedkoop is en blijft. Alle culturele archieven zitten krap bij kas en zouden een extra structurele kost voor deelname niet kunnen dragen.
- De Vlaamse overheid moet erop toezien dat er een duidelijke exit-strategie bepaald wordt voor instellingen die niet langer willen deelnemen aan VIAA of indien VIAA zou ophouden te bestaan.
- De culturele archieven vragen dat de Vlaamse overheid meer nadruk legt op langer lopende projecten en minder op kortlopende, thematisch gerichte projecten. Het thematisch karakter van vele projecten is niet in overeenstemming met de gevarieerde en continue aard van archieven. Bovendien is thematische ontsluiting niet nuttig voor een archivalisch verantwoorde ontsluiting op basis van context en structuur.

1.3.5 Een bijdrage leveren aan het uitklaren van de rechtenproblematiek

- Het auteursrecht hangt als een zwaard van Damocles boven de culturele archieven. Het zorgt vooral voor problemen bij digitalisering, ontsluiting en ter beschikking stelling van bronnen. Volgens de instellingen is de huidige wetgeving onvoldoende aangepast aan de noden van het digitale tijdperk enerzijds en aan de noden van de historisch-wetenschappelijke onderzoek anderzijds. Deze problematiek wordt het liefst op Europees niveau aangepakt. De Vlaamse overheid dient hiermee op aan te sturen.
- In de depots van de culturele archieven rust een gigantische hoeveelheid materiaal waarvan de rechthebbenden onmogelijk binnen een redelijke termijn zijn op te sporen. De instellingen vragen dat de Vlaamse overheid mogelijkheden voorziet om, in samenspraak met collectieve rechtenorganisaties, op grote schaal verweesde werken en auteursrechtelijk beschermde rechten te klaren, zodat ze online ter beschikking kunnen worden gesteld binnen een eenduidig juridisch kader.

1.4 Aanbevelingen voor VIAA met betrekking tot haar dienstverlening

1.4.1 Langetermijnbewaring ('e-Depot')

- De culturele archieven zijn op zoek naar een plaats waar digitale en gedigitaliseerde collecties op lange termijn kunnen bewaard worden. Idealiter gaat het over opslag in een volwaardig digitaal depot of *Trusted Digital Repository* (TDR).
- De culturele archieven vragen dat VIAA beschikt over veilige en betrouwbare hardware

met uitgebreide opvangsystemen indien (een deel van) de hardware het zou begeven.

- De culturele archieven vragen dat VIAA een systematische controle op data-integriteit kan uitvoeren en de correctie van gecorrumpeerde data kan garanderen.
- De culturele archieven vragen dat VIAA een *technology watch* instelt en de culturele archieven waarschuwt wanneer bepaalde bestandsformaten zijn verouderd en indien er nieuwe bestandsformaten beschikbaar zijn die oude kunnen vervangen.
- De culturele archieven willen in overleg met VIAA migratiestrategieën afspreken en mogelijke formaten voor migratie voorstellen. Dergelijk overleg moet op regelmatige basis worden gevoerd.

1.4.2 Centraal beheer ('Digital Asset Management')

- De culturele archieven vragen dat VIAA tools voorziet voor registratie, verwerking en ontsluiting van born-digital materiaal.
- De culturele archieven vragen dat VIAA een systeem voorziet om de metadata van de verschillende soorten data geïntegreerd op te slaan, zodat losse eilandjes weggewerkt kunnen worden.
- De culturele archieven vragen dat VIAA de metadata zo nauw mogelijk koppelt aan de digitale representaties. Het liefst gebeurt dit rechtstreeks d.m.v. METS-wrappers of dergelijke.
- De culturele archieven vragen een systeem dat gemakkelijk toelaat om afgeleide kopieën te maken van de moederbestanden.
- De culturele archieven vragen dat VIAA technische metadata kan genereren bij instroom en die kan koppelen aan de data.
- De culturele archieven vragen systemen die toelaten om de metadata te verrijken, zowel intern als door onderzoekers.
- De culturele archieven vragen dat VIAA een snelle responstijd kan garanderen en mogelijkheden voorziet voor de *up en download* van zware moederkopieën.
- De culturele archieven vragen dat VIAA de mogelijkheid voorziet om exports van de metadata te genereren naar standaardformaten (bv. naar Dublin Core of EAD).
- De culturele archieven verlangen duidelijke afspraken omtrent de toegangsrechten van elke collectie.
- De culturele archieven vragen dat VIAA tools voorziet om gebruiksstatistieken te genereren.

1.4.3 Technische ondersteuning

- De culturele archieven vragen dat VIAA ondersteuning kan bieden bij het maken van mappings van de metadata vanuit de standaarden of *sui generis* metadata-schema's die gebruikt werden door de instelling naar de standaarden van VIAA. Er zou ook een controlemechanisme moeten zijn, zodat de kwaliteit van de aangeleverde metadata optimaal is.
- De culturele archieven vragen dat VIAA tools kan leveren voor de conversie van

bestaande systemen voor opslag, registratie en ontsluiting.

- De culturele archieven vragen dat VIAA kwaliteitscontrole kan voorzien bij digitalisering die uitgevoerd wordt door de instellingen zelf of door externe firma's in opdracht van de instellingen.
- De culturele archieven vragen dat VIAA digitalisering van complexe of verouderde (meestal audiovisuele) formaten kan organiseren of ondersteunen.
- De culturele archieven vragen dat VIAA de digitalisering van kwetsbare bronnen, zoals oude kranten of glasnegatieven kan organiseren of ondersteunen.
- De culturele archieven denken dat VIAA haar schaalvoordeel kan laten spelen en massadigitalisering kan organiseren om zo een betere prijs te bedingen.
- De culturele archieven vragen dat VIAA diensten kan leveren om de instroom van digitaal materiaal te vergemakkelijken. Essentiële zaken zijn hierbij apparatuur voor het inlezen van verouderde dragers (computermuseum), *data recovery* van beschadigde dragers, tools voor *harvesten* van online born-digital materiaal (bv. websites) en tools voor de archivering van e-mail.
- De culturele archieven vragen dat VIAA software voorziet om verouderde of exotische bestandsformaten weer leesbaar te maken en eventueel ook de problemen rond softwarelicenties kan helpen oplossen.
- De culturele archieven vragen of VIAA diensten of apparatuur kan voorzien voor *scanning on demand*. Aansluitend wordt er ook gevraagd of VIAA een professionele fotograaf kan voorzien voor de digitalisering van zeer grote of driedimensionale stukken.

1.4.4 Kennisdeling

- VIAA zou zoveel mogelijk haar werkwijze en procedures moeten documenteren en de documentatie ter beschikking stellen van de culturele archieven. Dit zal niet alleen een vlottere instroom garanderen, maar kan ook een bron van informatie zijn voor handleidingen en *best practices* die ontwikkeld worden door de expertisecentra.
- De culturele archieven vragen dat VIAA haar expertise rond digitalisering ter beschikking stelt. Dit omvat o.a. lastenboeken, aanbestedingsprocedures, firma's, kwaliteitscontroleprocedures.

1.4.5 Virtuele platformen

- De culturele archieven vragen of VIAA een systeem kan opzetten dat toelaat om (metadata) van archieven, die verspreid zijn geraakt over verschillende instellingen, bijeen te brengen. Hetzelfde systeem kan ook gebruikt worden om gelijkaardige reeksen van verschillende archiefvormers bijeen te brengen (bv. parochieregisters).
- De culturele archieven vragen dat VIAA een API voorziet zodat elke individuele instelling zijn eigen virtuele leeszaal kan organiseren of die kan koppelen met bestaande virtuele leeszalen.
- De culturele archieven vragen dat VIAA API's voorziet die kunnen aansluiten op bestaande online ontsluitingssystemen.

- De culturele archieven vragen dat VIAA een systeem voorziet om lespakketten te kunnen aanbieden aan het lager en middelbaar onderwijs.

2. De erfgoedbibliotheken

2.1 Inleiding

In 2011-2012 voerde de Universiteit Antwerpen in opdracht van de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek een onderzoek uit naar de stand van zaken rond conservering, preservering, ontsluiting en digitalisering in vijftientig erfgoedbibliotheken in Vlaanderen en Brussel. Dat resulteerde in een lijvig onderzoeksrapport:

Sam Capiou, Pierre Delsaerdt, David Coppoolse en Lieve Watteeuw. *De wet van de remmende achterstand. Preservering, conservering, ontsluiting en digitalisering in Vlaamse erfgoedbibliotheken* in: *Armarium. Publicaties voor erfgoedbibliotheken*. Antwerpen 2012. <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/2544>.

In samenwerking met Resonant, Centrum voor Vlaams Muzikaal Erfgoed, werd nog bijkomend onderzoek gedaan bij de conservatoriumbibliotheken.

De voorliggende analyse vertrekt voornamelijk van de conclusies en aanbevelingen van dit onderzoek, aangevuld met ervaringen en observaties binnen het netwerk van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en de bredere erfgoedbibliotheeksector. Daarbij beperken we ons bewust niet tot de noden van de *erkende* erfgoedbibliotheken. In het eerdere onderzoek was juist ook aandacht voor de vele andere spelers die er nog niet in slagen een minimale werking als erfgoedbibliotheek te ontwikkelen. Waar de erkende erfgoedbibliotheken al moeten worstelen om hun basistaken te vervullen, zijn de noden in de rest van deze sector eens zo groot. De stand van zaken in de muziekbibliotheken is vergelijkbaar met die van de rest van het veld. De ontsluiting en digitalisering van partituren brengen wel enkele specifieke uitdagingen met zich mee.

De erkende erfgoedbibliotheken kregen de mogelijkheid om feedback te geven op een conceptversie van deze analyse. Commentaar van de volgende bibliotheken werd verwerkt in dit rapport:

- de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen;
- de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen;
- de Universiteitsbibliotheek Gent;
- de Provinciale Bibliotheek Limburg in Hasselt;
- de Universiteitsbibliotheek Leuven.

Naar aanleiding van de bevraging over de noden van de musea vroeg de bibliotheek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen om feedback te kunnen geven op het deel voor de erfgoedbibliotheken. Ook dit commentaar werd in dit rapport verwerkt.

Over bibliotheken en hun collecties

Bibliotheken richtten zich traditioneel op het verzamelen en ter beschikking stellen van informatie, en vooral op *publicaties* in de vorm van de zogenaamde BKT-materialen: handgeschreven en gedrukte boeken, kranten en tijdschriften. Maar bijna elke bibliotheek heeft ook andere schriftmaterialen in huis: manuscripten, bladmuziek, pamfletten, affiches, kaarten,

plannen, etsen, gelegenheidsdrukwerk en archiefstukken. Vlaanderen kent enkele speciale muziekbibliotheken, die grote collecties partituren bezitten. Grotere en kleinere collecties objecten (bv. munten en penningen) en audiovisueel materiaal zijn ook te vinden in bibliotheken.

Veel (zo niet bijna alle) erfgoedbibliotheken zijn ingebed in een grotere organisatie, waarbij de bibliotheekfunctie geen kernactiviteit is, maar dient ter ondersteuning. Dat is typisch zo in een onderwijsinstelling. Maar ook de culturele archieven hebben een bibliotheek, net als veel van de musea. In alle gevallen zijn de digitale noden van de bibliotheek verbonden met die van de instelling als geheel. Initiatieven voor digitalisering en ontsluiting moeten aansluiten op de doelen van de organisatie en oog hebben voor de integratie van de verschillende (museale, archivalische, bibliothecaire, ...) digitale deelcollecties.

Hoe dan ook, de voorliggende analyse richt zich, net als *De wet op de remmende achterstand*, in de eerste plaats op de BKT-materialen, de kern van elke bibliotheekcollectie, met de kanttekening dat de samenhang met andere soorten collecties binnen de bibliotheek of de instelling waartoe ze behoort altijd in het achterhoofd moet worden gehouden.

2.2 Sterkte-zwakteanalyse

Hieronder beschrijven we wat de erfgoedbibliotheken in Vlaanderen goed doen op digitaal vlak, waar ze minder goed in zijn, wat hun mogelijke kansen zijn en wat hun mogelijke bedreigingen.

	Nuttig	Schadelijk
Intern	<p><u>Sterktes</u></p> <p>S1. Functionerend sectorinstituut S2. Besef belang digitalisering S3. Volwassen ontsluitingssystemen S4. Overkoepelende erfgoeddatabanken S5. Open ontsluiting is bedrijfscultuur S6. Oog voor integratie S7. Basisexpertise digitalisering S8. Gezamenlijk platform digitaal erfgoed</p>	<p><u>Zwaktes</u></p> <p>Z1. Gebrekkige beleidsplanning Z2. Ontbrekend waarderingkader Z3. Grote achterstanden metadatering Z4. Grote achterstanden behoud en beheer Z5. Versnipperde ontsluiting Z6. Lage digitaliseringsgraad Z7. Weinig massadigitalisering Z8. Geen collectievorming van <i>born-digital</i> Z9. Nauwelijks duurzame langetermijnbewaring Z10. Nauwelijks aansluiting op Europeana</p>
Extern	<p><u>Kansen</u></p> <p>K1. Betere valorisatie rijke collecties K2. Verkorte metadatering K3. <i>Open data</i>-strategieën K4. Gebruik betaalbare digitale diensten K5. Samenwerking privésector</p>	<p><u>Bedreigingen</u></p> <p>B1. Geen overkoepelend digitaliseringsprogramma B2. Beperkte effectiviteit centrale initiatieven B3. Tekort aan professionele begeleiding B4. Geen prioriteit voor bedreigde dragers B5. Geen middelen voor metadata-</p>

born-digital

achterstand
B6. Hoge prijs digitale depotruimte
B7. Auteursrechtenproblematiek

Sterktes

S1. (Beleid) Met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek beschikken de erfgoedbibliotheken over een netwerkorganisatie die fungeert als aanspreekpunt, expertisecentrum en vertegenwoordiger van de sector.

S2. (Beleid) Er is bij de erkende erfgoedbibliotheken zeker geen lethargische houding of een gebrek aan besef van het belang van digitalisering. De Vlaamse erfgoedbibliotheken spannen zich op dit vlak in in de mate van het mogelijke.

S3. (Ontsluiting) Erfgoedbibliotheken beschikken veelal over een professioneel online bibliotheekbeheersysteem. (Religieuze bibliotheken zijn de belangrijkste uitzondering.) De systemen worden vaak gedeeld in een catalogusnetwerk en ze kunnen de nodige koppelingen met andere systemen aan. Collectiedata zijn beschikbaar in gestructureerde vorm, volgens internationale standaarden. Contextinformatie zoals *authority records* wordt zo veel mogelijk geïntegreerd aangeboden via het bibliotheekbeheersysteem. (Erfgoed)bibliotheken zien al lang het belang in van geconsolideerde catalogi. Met UniCat (www.unicat.be) beschikt de bibliotheeksector over een overkoepelende catalogus van de wetenschappelijke bibliotheken in België. Hierin zijn een aantal van de belangrijkste erfgoedbibliotheken opgenomen.

S4. (Ontsluiting) De Vlaamse Erfgoedbibliotheek beheert enkele overkoepelende databanken die digitaliseringsprojecten helpen faciliteren. De 'Collectiewijzer Erfgoedbibliotheken' (www.collectiewijzer.be) brengt Vlaamse erfgoedbibliotheekcollecties in kaart. De Collectiewijzer kan helpen om prioriteiten te stellen voor metadatering en digitalisering. In 'Abraham - Catalogus van Belgische kranten' (www.abraham-online.be) is het meest bedreigde krantenerfgoed voor de periode 1830-1950 beschreven. Dit is een uitstekend vertrekpunt voor krantendigitalisering- en ontsluiting. De 'Short Title Catalogus Vlaanderen' (www.stcv.be), is de retrobibliografie van boeken gedrukt in Vlaanderen en Brussel vóór 1801. De databank kan nuttige diensten bewijzen bij de digitalisering en ontsluiting van gedrukte historische bronnen.

S5. (Digitalisering) Bibliotheken proberen in de mate van het financieel en technisch haalbare, en voor zover mogelijk binnen het auteursrecht, digitaal materiaal zo open mogelijk te ontsluiten. Dat gebeurt meestal via koppelingen aan hun online catalogi. Een zo open mogelijke ontsluiting is deel van de bedrijfscultuur.

S6. (Digitalisering) Erfgoedbibliotheken zoeken en vinden aansluiting bij beeldbanken en andere digitale infrastructuur in regionaal, lokaal of thematisch verband. Er is oog voor integratie in functie van een zinvolle ontsluiting van digitaal materiaal.

S7. (Expertise) De erkende erfgoedbibliotheken beschikken allemaal over grondige kennis op het vlak van metadatering en over ten minste een behoorlijke basisexpertise (inclusief kennis en

gebruik van internationale standaarden) op het vlak van digitalisering. Met de realisatie van Flandrica.be deden de partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek veel ervaring op met ontsluiting en digitalisering over instellingsgrenzen heen.

S8. (Aggregatie) De Vlaamse Erfgoedbibliotheek biedt met Flandrica.be (www.flandrica.be) een overkoepelend platform voor gedigitaliseerd materiaal uit erfgoedbibliotheken. Enkele bibliotheken participeren in overkoepelende initiatieven voor digitaal erfgoed zoals Europeana.

Zwaktes

Z1. (Beleid) Beleidsplanning (inclusief registratieplanning en digitaliseringsplanning) maakt nog te weinig deel uit van de bedrijfscultuur.

Z2. (Beleid) Er is in de sector ook nog onvoldoende nagedacht over waardering van collecties. Dit is nodig om prioriteiten te kunnen stellen bij behoud, metadatering en digitalisering binnen instellingen en over instellingen heen. Bibliotheken maken nog maar spaarzaam gebruik van beschrijvingen op het niveau van deelcollecties. Dat bemoeilijkt het verkrijgen van een overzicht en het stellen van prioriteiten bij digitaliseringsinitiatieven.

Z3. (Behoud) Bibliotheken beschikken over onvoldoende kennis en middelen om grote hoeveelheden materiaal fysiek gereed te maken voor digitalisering. De meeste instellingen beschikken niet over een overzicht van de fysieke toestand van hun collecties. Er is onvoldoende (geschoold) personeel om de vele uitdagingen rond preservering en conservering aan te pakken. Er zijn nauwelijks budgetten die hieraan kunnen worden besteed.

Z4. (Ontsluiting) De achterstanden bij *online* catalografie zijn enorm. Hierdoor zijn er veel *hidden collections*, die soms niet en vaak enkel op papier (steekkaarten) zijn ontsloten. In sommige bibliotheken (met name de conservatoriumbibliotheken) neemt de achterstand nog verder toe door het grote aantal schenkingen. Er is in de sector nog onvoldoende nagedacht over de mate van detaillering waaraan metadatering van historische collecties moet beantwoorden. Over een vorm van *minimal level processing*, bedoeld voor snelle ontsluiting en digitalisering, bestaat geen consensus. Er is eerder een neiging tot uitgebreid metadateren, waardoor achterstanden maar moeizaam worden ingelopen. Dit is niet altijd te vermijden: de conservatoriumbibliotheken geven aan dat een hoge mate van detaillering nodig is bij het ontsluiten van partituren.

Z5. (Ontsluiting) Erfgoedbibliotheken worden zeer versnipperd ontsloten, zowel op het vlak van catalogi als digitale repository's. Bovendien kunnen de erfgoedcollecties in de catalogi meestal niet worden afgezonderd van de volledige bibliotheekcollectie. Dit bemoeilijkt het optimaal organiseren van digitaliseringsinitiatieven en het bereiken van het doelpubliek. Bij de meeste bibliotheken is integratie tussen catalogus (metadata) en repository (digitale teksten) onvoldoende. Slechts een enkele bibliotheek slaagt erin een zoekomgeving aan te bieden, waarbij ook eenvoudig kan worden gezocht naar titels die beschikbaar zijn in *full-text*, of zelfs in een index van alle *full-text*-materialen. Een gezamenlijke (erfgoed)bibliotheekcatalogus lijkt voorlopig niet haalbaar. Dat laat zich slecht rijmen met een gezamenlijke infrastructuur voor digitaal erfgoed.

Z6. (Digitalisering) De huidige digitaliseringsgraad van de erfgoedbibliotheekcollecties is laag. Bij de partnerbibliotheken van de Vlaamse Erfgoedbibliotheken lopen de (moeizame) schattingen uiteen van 3 tot 15% van de totale erfgoedcollectie. Men weet niet goed hoeveel van de collecties gedigitaliseerd zouden moeten worden en meningen hierover lopen uiteen van 10 tot 70%.

Z7. (Digitalisering) Digitalisering wordt gezien als bijkomende taak op de traditionele taken van de bibliotheekmedewerkers en speelt zich vaak af in de marge van de dagelijkse werking. Het ontbreekt aan gespecialiseerde medewerkers en budgetten. Haast alle bibliotheken betalen hun digitaliseringsprojecten uit de reguliere werkingsmiddelen; slechts een enkele vindt hiervoor bijkomende financiering. Op het gebied van massadigitalisering nemen erfgoedbibliotheken een overwegend afwachtende houding aan. Zolang er onvoldoende expertise is, geen overkoepelend programma, geen bijkomende middelen en geen duurzame opslag, beperken de meeste bibliotheken zich tot een eenvoudige vorm van *scanning for access* of tot de digitalisering van enkele topstukken.

Z8. (Born-digital) Een werking rond het verzamelen en beheren van *born-digital* publicaties ontbreekt bijna volledig. Het betreft hier het hele bereik van digitale publicaties: van e-boeken tot online kranten tot websites. Digitale publicaties verdwijnen haast even snel als ze verschijnen, waardoor een 'digitaal zwart gat' in ons collectief geheugen ontstaat. Veel meer nog dan bij papieren publicaties is het achteraf verzamelen van digitale publicaties problematisch.

Z9. (Duurzaamheid) Duurzame digitale bewaring is de grote uitzondering. Voor de meeste bibliotheken is de zelfstandige realisatie van een solide e-depot gewoon niet mogelijk door gebrek aan de juiste expertise en aan financiële middelen. De bibliotheken die dit wel kunnen, doen dit dan eigenlijk altijd in een groter institutioneel verband.

Z10. (Aggregatie) Bibliotheken zijn op zichzelf aangewezen om metadata van digitale objecten aan te leveren aan Europeana (of andere overkoepelende initiatieven voor de ontsluiting van digitaal erfgoed). Die drempel is bijna altijd te groot.

Kansen

K1. (Beleid) De cultuurhistorische waarde van veel Vlaamse bibliotheekcollecties is ongekend. Vlaanderen was eeuwenlang een belangrijk centrum voor de productie van handgeschreven en gedrukte boeken. Een betere online ontsluiting van metadata en digitale bronnen zal leiden tot een intensiever gebruik van deze rijke collecties. Vooral de kleinere erfgoedbibliotheken zullen zichtbaarder worden als hun collecties onder een gezamenlijke paraplu digitaal worden ontsloten. Door de opkomst van *digital humanities* is er een stijgende vraag naar digitale bronnen. Door digitalisering kunnen erfgoedbibliotheken hun wetenschappelijk potentieel enorm verhogen.

K2. (Ontsluiting) Als middelen ter beschikking worden gesteld voor digitalisering, bv. via een overkoepelend digitaliseringsprogramma, zal een vereenvoudigde (snellere) vorm van metadatering bespreekbaar zijn voor veel bibliotheken.

K3. (Ontsluiting) *Open data*-scenario's zijn relatief eenvoudig te realiseren met de erkende erfgoedbibliotheken. Ze beschikken immers over online catalogi met goed gestructureerde data. Dit schept ook mogelijkheden voor een gezamenlijke zoekomgeving voor Vlaams bibliotheekerfgoed.

K4. (Digitalisering) Bibliotheken met een basisexpertise in digitalisering zullen van betaalbare centrale infrastructuur en diensten onmiddellijk gebruik willen maken. Bij een beperkte groep bibliotheken komt digitalisering langzamerhand op kruissnelheid. Als aan de stijgende vraag naar duurzame opslag kan worden voldaan, kunnen deze investeringen ook worden geborgd.

K5. (Born-digital) Samenwerking met uitgevers en mediabedrijven kan een win-winsituatie opleveren bij de bewaring van digitale publicaties voor latere generaties.

Bedreigingen

B1. (Beleid) Het op grote schaal digitaliseren van boeken, kranten en tijdschriften zonder overkoepelend programma leidt zonder meer tot verspilling van (de toch al beperkte) middelen. Immers: publicaties worden in meerdere exemplaren verspreid en dus vaak in meerdere bibliotheken bewaard. De efficiënte realisering van een dekkend digitaal archief van historische en actuele publicaties vraagt om heldere afspraken tussen nationale, regionale en lokale bibliotheken. In veel landen neemt de nationale bibliotheek een voortrekkersrol bij nationaal aangestuurde projecten voor metadatering en digitalisering van boeken, kranten en tijdschriften – zo niet in België.

B2. (Beleid) De afgelopen decennia zijn veelvuldig beleidsonderzoeken en behoeftebepalingen uitgevoerd die telkens weer dezelfde zware pijnpunten blootleggen. In de perceptie van de sector leiden die nooit tot concrete oplossingen. Er is ook veel scepsis over de effectiviteit van centrale oplossingen en de vele steunpunten, expertisecentra en andere koepelorganisaties.

B3. (Expertise) Er gaapt een diepe kloof tussen enkele bibliotheken die professioneel willen en kunnen werken, en een grote meerderheid die daar niet toe in staat is door een gebrek aan expertise en middelen. Vooral bij religieuze bibliotheken, die vaak cultuurhistorisch belangrijke collecties bezitten, zijn de beperkingen vaak onoverkomelijk. De achterblijvers zijn niet in staat om aan te haken bij gedeelde initiatieven of centrale diensten zonder intensieve begeleiding van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en expertisecentra.

B4. (Conservering) Sommige fysieke collecties zijn sterk bedreigd en hebben dringend nood aan digitale conversie om conserveringsredenen: de tijdbom van de verzuring bedreigt belangrijke delen van de negentiende- en twintigste-eeuwse collecties. Voor deze conversie is duurzame digitale opslag een noodzaak: de papieren originelen vallen immers uit elkaar. De vraag welk digitaal/gedigitaliseerd erfgoed werkelijk duurzame opslag nodig heeft, wordt nog te weinig gesteld. Daardoor lopen we het risico (jaar na jaar!) geld te spenderen aan opslag die niet nodig is. Immers: stabiel papieren materiaal zal onder goede bewaaromstandigheden nog enkele eeuwen trotseren, zeker als het dankzij digitalisering niet meer wordt gemanipuleerd. Als we de digitale kopieën dan duurzaam willen opslaan, moeten we de investering hiervoor afwegen tegen de kosten van het opnieuw scannen binnen x aantal jaar.

Materiaaltype	Digitale conversie om conserveringsredenen	Digitale langetermijnbewaring
1. Born-digital materiaal	N.v.t.	Prioritair, want de enige manier voor behoud
2. Analoog materiaal met snel autonoom verval	Prioritair, want materiaal verdwijnt hoe dan ook	Prioritair, want opnieuw scannen straks niet meer mogelijk
3. Veel geraadpleegd (maar stabiel) analoog materiaal	Prioritair, want materiaal slijt door gebruik	Minder prioritair, want materiaal slijt niet meer door gebruik en opnieuw scannen blijft mogelijk
4. Overig (stabiel) analoog materiaal	Minder prioritair, want materiaal vervalst of verslijt nauwelijks	Minder prioritair, want materiaal vervalst of verslijt nauwelijks en opnieuw scannen blijft mogelijk

B5. (Ontsluiting) Zonder bijkomende impulsen kunnen grote collectieonderdelen niet worden ontsloten en dus niet gedigitaliseerd. Het wegwerken van de catalografische achterstanden is immers nodig voor systematische, efficiënte en goed ontsloten digitalisering.

B6. (Duurzaamheid) Het inkopen van externe digitale depotruimte is momenteel al wel mogelijk, maar blijkt in de praktijk geen evidentie door de prijs voor grote volumes (zeker bij gedigitaliseerd analoog materiaal) en de beperkte budgetten. Aan marktconforme prijzen zal het VAAA niet worden ingeschakeld.

B7. (Auteursrechten) De auteursrechtenproblematiek weegt zwaar door bij publicaties van na 1900. Geen enkele bibliotheek beschikt over de mensen en de middelen om hiervoor systematisch rechten te klaren en overkoepelende regelingen ontbreken. Erfgoedbibliotheken hebben daarom de neiging 'recente' publicaties niet te digitaliseren. Vooral de twintigste eeuw dreigt daardoor een 'digitaal zwart gat' te blijven.

2.3 Beleidsaanbevelingen voor de Vlaamse overheid (en andere overheden)

2.3.1 Eerdere aanbevelingen

Op basis van het rapport *De wet van de remmende achterstand* en het voorbereidingstraject voor het *Beleidsplan 2013-2017* stelde de Vlaamse Erfgoedbibliotheek een strategische nota op. Die moet overheden op alle niveaus inspireren tot een doelmatiger beleid voor erfgoedbibliotheken:

- *Erfgoedbibliotheken in actie. Aanbevelingen voor een performante sector in 2020. Strategische nota.* Antwerpen 2012. <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/2547>.

Ook in het recente memorandum van het BoekenOverleg worden relevante aanbevelingen gedaan op het vlak van erfgoed:

- *Boeken op tafel. Het BoekenOverleg vraagt actie!* Berchem 2014. <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/3109>.

De aanbevelingen die relevant zijn voor digitaal erfgoed hebben we opgenomen in wat volgt.

2.3.2 De erfgoedbibliotheeksector beter ondersteunen

- Sinds het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 kunnen niet alleen musea maar ook culturele archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken een kwaliteitslabel aanvragen. Erfgoedbibliotheken kunnen echter geen indeling op Vlaams niveau aanvragen. Zo kunnen ze geen aanspraak maken op Vlaamse werkingsmiddelen. Een evenwaardige behandeling van musea, culturele archieven en erfgoedbibliotheken is aangewezen.
- Het VIAA zal alleen de draaischijf van ons digitaal erfgoed kunnen zijn als er complementaire investeringen zullen worden gedaan in de erfgoedbibliotheken zelf. De instellingen waartoe de bibliotheken behoren, de lokale overheden en de Vlaamse overheid moeten zich realiseren dat dit niet kan zonder complementaire investering in de bibliotheken zelf. Om digitalisering mogelijk te maken, moeten meestal eerst achterstanden op het vlak van (online) catalografie en conservering worden ingelopen. Om de remmende achterstanden weg te werken, zijn bijkomende ondersteunende maatregelen nodig:
 - De Vlaamse overheid moet een waarderingskader instellen om (deel)collecties van landelijk belang te detecteren en te ondersteunen. Andere overheden kunnen op basis van datzelfde kader collecties van regionaal, lokaal of institutioneel belang ondersteunen
 - De Vlaamse overheid moet impulsprojecten ondersteunen voor het behoud, de ontsluiting en de digitalisering van collecties van landelijk belang. Andere overheden moeten dat doen voor collecties van regionaal, lokaal of institutioneel belang.
 - De Vlaamse overheid moet vernieuwende projecten stimuleren die helpen goede praktijken te ontwikkelen voor het behoud, de ontsluiting en de digitalisering van collecties.
 - De Vlaamse overheid moet het de Vlaamse Erfgoedbibliotheek mogelijk maken om deze goede praktijken uit te rollen naar de hele sector. Andere overheden moeten hun erfgoedinstellingen in staat stellen deze goede praktijken te implementeren.
 - Er moet een divers aanbod van opleidingen worden gerealiseerd om de professionaliteit van de sector te garanderen.

Voor de uitvoering van deze voorstellen zijn bijkomende middelen nodig die het ontbreken van werkingsmiddelen compenseren. Doordat collecties van landelijk belang integraal en duurzaam worden aangepakt binnen bredere netwerkverbanden, zullen deze projectsubsidies extra renderen.

2.3.3 De Vlaamse Erfgoedbibliotheek in staat stellen haar decretale opdracht als sectorinstituut waar te maken

- De erkenning en subsidiëring van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek als netwerkorganisatie van zes erfgoedbibliotheken was een belangrijk stap in de ondersteuning van het typografische erfgoed, en ook van hun erfgoedvormers en -beheerders. De werkmiddelen die zij via het Cultureel-erfgoeddecreet van 2012 ontvangt, zijn echter ontoereikend om de vele opdrachten die dit decreet haar toewijst, adequaat te vervullen. De Vlaamse overheid moet de Vlaamse Erfgoedbibliotheek in staat stellen de sector beter te omkaderen door een meer realistische financiering van haar werking.
- De digitalisering, langetermijnbewaring en terbeschikkingstelling van de complete 'flandrica', publicaties gedrukt in Vlaanderen of handelend over Vlaanderen, vereist een overkoepelend programma. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek is de aangewezen partij om dit programma aan te sturen, met het VIAA en Bibnet als partners en in coördinatie met de nationale bibliotheken van België en Nederland. De betrokken Vlaamse organisaties moet hiervoor door de Vlaamse overheid voldoende worden betoelaagd.
- Ook voor *born-digital* publicaties, de flandrica van nu en morgen, moet een dergelijk programma mogelijk worden gemaakt. De ontwikkelingen rond het Vlaams e-boekplatform (VEP) en het VIAA bieden kansen om het gedigitaliseerde en het *born-digital* erfgoed bij hun creatie te captureren en duurzaam te bewaren. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek voert hiervoor in opdracht van de Vlaamse overheid al een haalbaarheidsonderzoek uit (zie www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/ddp).
- Om een efficiënte, effectieve en bruikbare digitalisering van ons bibliotheekerfgoed te komen, moet de Vlaamse Erfgoedbibliotheek in staat worden gesteld om sectorbrede databanken en catalogi te ontwikkelen en te beheren. Bestaande databanken (Collectiewijzer, STCV, Abraham, Flandrica.be) moeten in versneld tempo worden uitgebreid en vervolmaakt. Ook voor moderne drukken, handschriften en tijdschriften moeten overkoepelende catalogi worden gerealiseerd.

2.3.4 VIAA uitbouwen tot een laagdrempelige, kwalitatieve, duurzame centrale dienst

- De Vlaamse overheid moet zich ertoe verbinden om het VIAA structureel en voldoende te bemiddelen. Een langetermijnperspectief kan alleen dan worden bereikt.
- De diensten van het VIAA zullen kosteloos moeten worden aangeboden of tegen een zeer beperkt remgeld. De budgetten van erfgoedbibliotheken zijn immers al decennia lang ontoereikend voor de traditionele taken.
- Het VIAA moet een klantgerichte organisatie zijn met een goed functionerende loketwerking voor algemene vragen en vaste contactpersonen voor participerende instellingen. Technologie is voor het VIAA een middel, geen doel.
- De taakverdeling op het vlak van digitaal erfgoed vraagt een goede samenwerking tussen de erfgoedinstellingen en het VIAA. Die kan enkel worden gerealiseerd door veel dialoog tussen sector en VIAA bij het uitwerken van de dienstverlening, die nauw moet aansluiten op de bestaande structuren en manieren van werken.
- Niet-erkende erfgoedbibliotheken bevinden zich eerder in een situatie waarin zij niet kunnen meeliften op bredere initiatieven van inrichtende of lokale overheden op het vlak

van digitaal erfgoed. Het VIAA mag zich dus niet zuiver beperken tot dienstverlening aan erkende cultureel-erfgoedorganisaties, omdat hierdoor juist die bibliotheken uit de boot vallen die het hardste nood hebben aan een centraal initiatief. En het is niet omdat een erfgoedbibliotheek geen erkenning heeft, dat de collectie niet waardevol of uniek is.

- De Vlaamse overheid moet erop toezien dat de dienstverlening en de infrastructuur van het VIAA voldoen aan de noden in de sector en internationaal geldende standaarden en normen voor digitale langetermijnbewaring. De financiering moet gebonden zijn aan kwaliteitseisen.

2.3.5 Aan VIAA en andere overheden vragen dat centrale en decentrale digitale diensten complementair zijn en geïntegreerd worden

- Het VIAA moet een spilfunctie opnemen bij het ontsluiten van het Vlaamse digitaal erfgoed. Dat betekent dat het niet alleen het digitaal erfgoed moet ontsluiten dat zich binnen de eigen infrastructuur bevindt, maar ook moet toeleiden naar erfgoed op complementaire systemen. Het VIAA moet het aanbod 'ontzullen' voor de eindgebruiker. Aggregatie van het Vlaamse digitale erfgoed naar o.a. Europeana maakt hiervan deel uit.
- Het VIAA moet haar dienstverlening complementair maken aan initiatieven voor digitale langetermijnbewaring bij inrichtende overheden. Er moet afstemming zijn over taakverdeling, overlap moet worden vermeden en (technische en functionele) koppelingen moeten mogelijk gemaakt worden.
- Inrichtende overheden dienen er rekening mee houden dat digitaal (bibliotheek)erfgoed over instellings- en andere grenzen heen gaat. Zij moeten verzekeren dat hun erfgoedinstellingen digitaal erfgoed in een bredere context kunnen inbedden dan alleen die van de eigen universiteit, stad, gemeente of provincie. Het VIAA kan hier een stimulerende rol in spelen door de juiste technieken te propageren.

2.3.6 VIAA een rol toebedelen bij de digitalisering, de duurzame bewaring en de terbeschikkingstelling van het bibliotheek(erf)goed

- De bibliotheek van de 21e eeuw is in de eerste plaats digitaal. Het VIAA moet helpen zorgen dat onze erfgoedbibliotheken in deze revolutie niet achterblijven door in samenspraak met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek de duurzame conversie van meer dan vijf eeuwen perkament en papier naar digitale formaten te faciliteren.
- Het VIAA is de aangewezen infrastructuurpartner voor overkoepelende programma's voor de digitalisering van de papieren en digitale flandrica, publicaties uitgegeven in Vlaanderen of handelend over Vlaanderen. Het moet op dit vlak samenwerken met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en Bibnet (o.a. Vlaams e-Boekplatform).
- De Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) is een Nederlands-Vlaamse repository die gefinancierd wordt door de Nederlandse Taalunie en die gedigitaliseerde literaire teksten, secundaire literatuur en andere bronnen omvat. De Vlaamse Erfgoedbibliotheek is voor Vlaanderen de formele partner in het DBNL-project. Het project wordt infrastructureel ingebed in de Koninklijke Bibliotheek van Nederland. Het VIAA moet een rol spelen bij het garanderen van de duurzame toegankelijkheid van de DBNL voor Vlaamse gebruikers, los van eventuele Nederlandse ontwikkelingen.

- Het VIAA moet in samenwerking met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en Bibnet een zoekmachine voor historische publicaties realiseren, analoog aan het Nederlandse Delpher (www.delpher.nl).

2.3.7 *IJveren dat de auteursrechtenproblematiek voor erfgoedbibliotheken zo veel mogelijk wordt vereenvoudigd*

- De Vlaamse overheid dient acties te ondernemen op het federale en Europese niveau die betere mogelijkheden creëren voor het online ter beschikking stellen van auteursrechtelijk beschermd erfgoed en een betere bescherming bieden aan de erfgoedinstellingen bij het digitaliseren en online aanbieden van publicaties.
- De Vlaamse overheid dient in samenspraak met het federaal niveau overeenkomsten met collectieve rechtenorganisaties mogelijk te maken die het bibliotheken toelaten om digitale en gedigitaliseerde publicaties online ter beschikking te stellen in een eenduidig kader.
- Het moet mogelijk zijn om bij het VIAA collecties in bewaring te geven die niet door de instelling of het VIAA ter beschikking mogen worden gesteld. In het kader van de auteursrechtenproblematiek moet een onderscheid kunnen worden gemaakt tussen het *intra muros* ter beschikking stellen in de bewaarinstelling en het *extra muros* toegankelijk maken in andere erfgoedinstellingen, aan bepaalde doelgroepen of wereldwijd via internet.

2.4 Aanbevelingen voor VIAA met betrekking tot haar dienstverlening

Prioriteit bij het realiseren van digitale diensten voor erfgoedbibliotheken moet uitgaan naar materiaal dat dreigt te verdwijnen: kwetsbare papieren materialen (waaronder grote volumes kranten en boeken uit de late 19e/vroege 20e eeuw), online publicaties.

2.4.1 *Digitale langetermijnbewaring ('e-Depot')*

- Erfgoedbibliotheken hebben nood aan verzekerde bewaring voor:
 - Digitale kopieën (beeld- en tekstbestanden) van analoge publicaties en andere schriftmaterialen;
 - Digitale kopieën van *born-digital* publicaties en schriftmaterialen op fysieke dragers;
 - Digitale kopieën van *born-digital* online publicaties en schriftmaterialen.
- Verzekerde bewaring is in mindere mate nodig voor digitale representaties van andere materiaaltypes (audiovisueel, archief, objecten). Een beperkt aantal bibliotheken heeft dit ook nodig voor haar bedrijfsarchief, maar dit zal meestal verlopen via de bredere organisatie waar de meeste bibliotheken onder vallen.
- De langetermijnbewaring moet op basis van internationale normen en standaarden strategieën implementeren voor:
 - systematische controle op data-integriteit, inclusief foutmelding en -herstel;
 - migratie naar nieuwe formaten als gebruikte formaten niet langer gangbaar dreigen te worden.
- Het VIAA dient te kunnen aantonen dat het betrouwbare diensten voor

langetermijnbewaring levert. Er moeten ook een duidelijke exit-strategie zijn (inclusief kostenplaatje) voor als een bibliotheek haar materiaal wil terugtrekken of wanneer VIAA de activiteiten zou stopzetten.

2.4.2 Centraal beheer ('Digital Asset Management')

Erfgoedbibliotheken hebben nood aan:

- Functionele koppelingen tussen hun bibliotheekbeheersystemen, catalogi en repository's, en de systemen van het VIAA.
- Functionele koppelingen tussen overkoepelende catalogi en databanken (UniCat, STCV, Abraham, Liederbank, ...) en de systemen van het VIAA.
- De mogelijkheid om (hogeresolutie)beelden op een gemakkelijke manier te delen met onderzoekers, uitgevers, andere instellingen.
- De mogelijkheid om van moederbestanden die zijn opgeslagen bij het VIAA afgeleiden te kunnen (laten) maken voor ontsluiting binnen de eigen systemen.
- De mogelijkheid om beeld- en tekstbestanden van gedigitaliseerde materialen te kunnen koppelen, zowel voor beheers- als ontsluitingsdoeleinden.
- De mogelijkheid om seriële publicaties en andere reeksen op te slaan met structurele metadata, en om die vervolgens te kunnen gebruiken om het materiaal op een inzichtelijke manier te ontsluiten (bv. via een krantviewer).
- De mogelijkheid om beeldbestanden (opnieuw) te laten OCR-en. Daarbij dient voldoende technologie en kennis in huis te zijn voor OCR van historische lettertypes en talen.
- De mogelijkheid om verbeteringen in de OCR te laten terugvloeien naar de duurzame opslag.
- De mogelijkheid om verbeteringen in de metadata te laten terugvloeien naar de duurzame opslag.
- De mogelijkheid voor *role-based* toegang voor verschillende typen medewerkers en gebruikers. In verband met intellectueel eigendom moet het mogelijk zijn tot op het niveau van een artikel of illustratie (of ten minste per pagina) aan te geven wat de toegangsrechten zijn.
- Statistieken over het gebruik van hun materiaal, via de eigen kanalen en die VIAA of derden.
- Duidelijke afspraken over het (her)gebruik van digitaal materiaal uit hun collecties door het VIAA en derden.
- Zichtbaarheid van de herkomst van materiaal uit hun bibliotheken dat wordt (her)gebruikt door het VIAA en derden.

2.4.3 Technische ondersteuning

Erfgoedbibliotheken hebben nood aan:

- De mogelijkheid om het VIAA te kunnen inschakelen bij kwaliteitscontrole van scanning, bestandsformaten en OCR, zowel voor in huis gedigitaliseerd materiaal als bij uitbesteding.

- De mogelijkheid om met hulp van tools van het VIAA zelf deze controles te kunnen uitvoeren.
- De mogelijkheid om via een eenvoudige workflow scanning te laten uitvoeren, waarbij het op te slagen materiaal door een extern bedrijf rechtstreeks aan het VIAA kan worden geleverd voor kwaliteitscontrole en instroom. Dit zowel voor kleine hoeveelheden (*on demand*) als voor grotere projecten.

De Vlaamse Erfgoedbibliotheek heeft nood aan het VIAA als infrastructuurpartner voor projecten binnen haar netwerk of voor sectorbrede initiatieven. In eerste instantie denken we hier aan de digitalisering van teksten op analoge dragers, de deponering van *born-digital* publicaties, de duurzame bewaring van DBNL-bestanden en de ontwikkeling van een overkoepelende zoekmachine voor historische teksten.

2.4.4 Kennisdeling

Erfgoedbibliotheken hebben nood aan:

- De mogelijkheid om (praktisch) advies te krijgen bij het uitbesteden van digitalisering (imaging en OCR).
- De mogelijkheid om (praktisch) advies te krijgen bij scannen in huis (imaging en OCR).
- Advies over de voorbereiding van materiaal (o.a. formaten en metadatering) voor duurzame opslag (van aanmaak tot instroom).
- Duidelijke handleidingen voor het gebruik van de infrastructuur van het VIAA, zowel voor menselijke interactie als voor systeemintegratie.

2.4.5 Virtuele platformen

Erfgoedbibliotheken hebben nood aan:

- Weergave van herkomstgegevens en licentie-informatie bij elke disseminatie van hun materiaal, visueel en/of in de metadata.
- De mogelijkheid om materialen die zijn opgeslagen bij het VIAA te kunnen ontsluiten in de eigen online catalogus of op de eigen website met behulp van API's en plug-ins. Integratie met gegevens van andere systemen (bv. de eigen repository) is daarbij een must.
- Een metadata-aggregator voor Europeana (en mogelijk voor andere overkoepelende systemen en portalen).
- Een overkoepelende catalogus op al het digitale bibliotheekerfgoed (of al het digitale erfgoed) in Vlaanderen.
- De mogelijkheid om op een eenvoudige manier thema/exposities te maken (met eigen materiaal en/of dat van anderen; op basis van materiaal bewaard in systemen van het VIAA en in de eigen systemen).
- De mogelijkheid om leerobjecten te ontwikkelen die kunnen worden ingevoegd in onderwijsplatformen.
- De mogelijkheid om materiaal op eenvoudige manier naar sociale netwerken te brengen (bv. Pinterest, Flickr).

3. De musea

3.1 Inleiding

De analyse van de digitale noden in musea is het resultaat van:

- de analyses die PACKED vzw de voorbije jaren heeft gemaakt voor en met verschillende musea in Vlaanderen en Brussel;
- twee rondetafelgesprekken in januari 2014 waarop de volgende partijen uitgenodigd werden:²
 - ° alle musea die structureel gesubsidieerd worden op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet;
 - ° alle musea die niet structureel gesubsidieerd worden op basis van het Cultureel-erfgoeddecreet maar wel een kwaliteitslabel kregen;
 - ° de samenwerkingsverbanden LUKAS, VKC en CAHF;
 - ° de museum/depotconsulenten uit West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant, Antwerpen, Limburg en Brussel (Vlaamse Gemeenschapscommissie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest).

3.2 Sterkte-zwakteanalyse

	Nuttig	Schadelijk
Intern	<p><u>Sterktes</u></p> <p>S1. Gebruik van professionele collectiebeheersystemen</p> <p>S2. Musea zijn georganiseerd in museumnetwerken</p> <p>S3. Decentralisering van systemen voor informatiebeheer</p>	<p><u>Zwaktes</u></p> <p>Z1. Ad hoc digitalisering</p> <p>Z2. Bewaring op draagbare media</p> <p>Z3. Minimale middelen voor registratie</p> <p>Z4. Weinig materiaal op het web</p> <p>Z5. Geen centraal beeldenbeheer</p> <p>Z6. Analoog / niet-gestructureerd beheer van contextuele informatie</p>

² Op de rondetafelgesprekken waren aanwezig: Ina Ruckebusch (Bakkerijmuseum, Veurne), Liesbeth Inghelram (Bakkerijmuseum, Veurne), Arnaud De Wolf (FeliXartmuseum), An Brusselmans (Speelgoedmuseum Mechelen), Marc Wellens (Speelgoedmuseum Mechelen), Dominick Vershelde (Museum voor Dierkunde Ugent), Simon Leenknecht (Interuniversitair Platform voor Academisch Erfgoed), An Labis (Zilvermuseum Sterckshof), Alexandra Pauwels (Stedelijke Musea Mechelen), Karlien De Voecht (TRAM 41), Ann Deckers (FotoMuseum Provincie Antwerpen), Lander Van Neygen (FotoMuseum Provincie Antwerpen), Nathalie Monteyne (Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen), Ingrid Depourcq (Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen), Wenke Mast (Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen), Dieter Suls (ModeMuseum Provincie Antwerpen), Nele Vertriest (Museum Dr. Guislain), Eline Vande Voorde (Museum Dr. Guislain), Ko Goubert (Museum M), Pieter Neirinckx (Museum over Industrie, Arbeid en Textiel), Jeroen De Meester (Museum Plantin-Moretus / Prentenkabinet), Wout De Vuyst (STAM – Stadsmuseum Gent), Veronique Despodt (S.M.A.K.), Pascal Ennaert (VKC), Timothy Naessens (LUKAS), Mieke Van Doorselaer (Provincie Oost-Vlaanderen), Bart Bosmans (Provincie Limburg), Loes Nijsmans (VGC), Jan De Cock (Provincie Vlaams-Brabant) en Frank Heirman (Provincie Antwerpen).

Schriftelijke feedback ontvingen we van Phillip Van den Bossche (Kunstmuseum aan Zee (Mu.Zee)), Leen Heyvaert (Stadsmuseum Lokeren / ICOM Vlaanderen), Raf Schepers (Openluchtmuseum Bokrijk), Erika T'Jaeckx ('t Grom), Geert Souvereyns (Bruggemuseum), Ingrid Depourcq (Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen), Ann Deckers (FotoMuseum Provincie Antwerpen), Erik De Vroede (Sportionium), Tonia Dhaese (MAS) en Dieter Suls (ModeMuseum Provincie Antwerpen).

Extern		Z7. Beperkte normalisering van data Z8. Geen hergebruik door rechten
	Kansen K1. Online profilering K2. Technische ondersteuning K3. Efficiënter collectiebeheer K4. Toegang tot onderwijs en onderzoek	<u>Bedreigingen</u> B1. Minder online aandacht B2. Projecten met te hoge ambities

Sterktes

S1. Musea beschikken over professionele collectiebeheersystemen waarin rijke contextuele gegevens over museumcollectie beheerd worden. Collectiedata is beschikbaar in gestructureerde tekstbestanden zoals CSV- of XML-bestanden.

S2. Musea delen collectiebeheer- en beeldbeheersystemen in provinciale of lokale netwerken. Dit zorgt voor een kostenefficiënt beheer van de IT-infrastructuur en eenvormige invoer van gegevens.

S3. Musea koppelen hun collectiebeheersysteem met andere gespecialiseerde beheersystemen voor bijvoorbeeld afbeeldingen en bibliotheekcatalogi waardoor informatie efficiënter en consistent wordt beheerd.

Zwaktes

Z1. Musea pakken digitalisering niet structureel aan, waardoor collecties onvolledig en ongelijkmatig gedigitaliseerd worden.

Z2. Musea bewaren digitale representaties vaak nog op draagbare media, wat digitale collecties niet alleen moeilijk te beheren en te ontsluiten maakt, maar vaak ook een ernstige bedreiging vormt voor de bewaring van de bestanden.

Z3. Musea voorzien slechts minimale middelen voor collectieregistratie. Registratie richt zich op de minimumnorm, m.n. basisregistratie. Voor bijkomende registratie en digitaal beeldbeheer zijn geen middelen beschikbaar.

Z4. Musea maken slechts 10% van hun collectie toegankelijk via het web. Omwille van gebrek aan digitale representaties, onvolledige of niet geverifieerde collectiedata en beperkingen door auteursrecht.

Z5. Musea slagen er zelden in om digitale representaties centraal te beheren. Bestanden raken snel verspreid over verschillende computersystemen en voor elk gebruik worden nieuwe kopieën gemaakt.

Z6. Musea beheren contextuele informatie zoals collectiedossiers, authority-betanden, gegevens over bruiklenen, tentoonstellingen en conservering niet of onvoldoende als gestructureerde data. Deze gegevens zijn hierdoor moeilijk vindbaar zijn en kunnen moeilijk gevaloriseerd worden binnen de eigen werking.

Z7. Gegevens over digitale collecties zijn slechts beperkt genormaliseerd, waardoor digitale collecties slecht doorzoekbaar zijn.

Z8. Musea hebben slechts voor een beperkt deel van hun collectie de nodige overeenkomsten met kunstenaars en fotografen om hergebruik van digitale collecties op het web mogelijk te maken.

Kansen

K1. Het web biedt de musea de mogelijkheid om hun digitale collectie nationaal en internationaal te profileren; de musea zijn daarom ook bereid hierin te investeren.

K2. Externe technische ondersteuning verkleint de risico's van een digitaliseringstraject; de musea zijn bereid te investeren in hun digitale collectie als ze deze krijgen.

K3. Als tools en diensten worden aangeboden die musea in staat stellen om hun collecties efficiënter en eenvoudiger te beheren, zijn ze bereid te investeren in hun digitale collectie.

K4. Als tools en diensten worden aangeboden die musea in staat stellen om een betere toegang te krijgen tot de onderwijs- en onderzoekswereld, zijn ze bereid te investeren in hun digitale collectie.

Bedreigingen

B1. Er is een risico dat een museum niet langer de primaire online bron is voor een bepaald collectiestuk, bijvoorbeeld wanneer online catalogi van andere organisaties de referentie worden voor gegevens over een kunstwerk. Dit kan leiden tot een weerwil van het museum om verder te investeren in haar digitale collectie.

B2. De kans bestaat dat overkoepelende projecten met te beperkte middelen worden opgezet, onrealistische termijnen voorstellen en een te hoge werklust voor de musea meebrengen. De musea hebben zelf niet de middelen om in zulke projecten te investeren; ze gaan dan vermijden om in hun digitale collectie te investeren.

3.3 Beleidsaanbevelingen voor de Vlaamse overheid (en andere overheden)

3.3.1 De missie van VIAA

- Het museum van de 21ste eeuw heeft een duidelijk digitaal en online profiel en biedt digitale diensten aan om haar maatschappelijke rol te vervullen. VIAA kan hierbij een ondersteunende rol vervullen.
- VIAA heeft als taak om het digitale erfgoed van Vlaanderen duurzaam te bewaren en toegankelijk te maken; zij dient dit te doen in samenwerking met de musea en andere collectiebeherende instellingen.
- VIAA mag een volledige ontsluiting of registratie in de diepte niet als een a priori voorwaarde stellen voor collectiebeherende instellingen om aan te sluiten, en hun digitale collecties te bewaren en te ontsluiten. VIAA mag met andere woorden niet verwachten dat bij aansluiting reeds rijke metadata van alle objecten beschikbaar zijn. Musea willen niet dat digitalisering en registratie in functie van ontsluiting en hergebruik ten koste gaat van behoud en beheer; het is immers behoud en beheer dat op termijn de toegankelijkheid en het hergebruik van de collecties garandeert. Dit vereist eerst en vooral dat de collecties minimaal geregistreerd zijn. De prioriteit van de musea ligt dus op het verzekeren van de registratie in de breedte, en niet in de diepte, m.a.w. het verzekeren van registratie in functie van behoud en beheer en minder in functie van toegankelijkheid en hergebruik. Dit sluit echter niet uit dat een volledige ontsluiting of registratie in functie van toegankelijkheid en hergebruik het uiteindelijke einddoel blijft.
- De musea vragen dat de Vlaamse overheid de verhouding tussen VIAA, iMinds, Waalse Krook en PACKED vzw duidelijk omschrijft. De musea vragen dat duidelijk wordt gesteld wie door de musea kan voor wat worden aangesproken.

3.3.2 De noodzaak van een financieel engagement op lange termijn

- Het verzekeren van een duurzame bewaring en ontsluiting door VIAA kan niet worden bereikt met een eenmalige investering, maar vereist een verbintenis van de Vlaamse overheid voor een voortdurende investering op lange termijn. Als dit langetermijnengagement niet wordt verzekerd door de Vlaamse overheid, blijven de musea genoodzaakt om de risico's m.b.t. de langetermijnbewaring van hun digitale collecties te spreiden over verschillende oplossingen. Dergelijke spreiding doet de doeltreffendheid en kostenefficiëntie van een gecentraliseerd e-depot als VIAA teniet.
- De investering in VIAA zal slechts optimaal renderen als er een complementaire financiële investering van de Vlaamse overheid is in de digitale werking van de musea zelf, met name in registratie, intern kennisbeheer en online publiekswerking. De musea blijven immers zelf verantwoordelijk voor het beheer en de ontsluiting van hun digitale collecties. Vooral wat betreft registratie en beschrijving van collecties dienen musea nog een grote achterstand weg te

werken. De metadata die het resultaat zijn van deze processen zijn noodzakelijk om digitale collecties op een zinvolle manier online toegankelijk te maken, zowel door musea zelf (onderzoek en publiekswerking) als door VIAA (onderwijs, onderzoek en openbare bibliotheken).

- De onmiddellijke dienstverlening van VIAA aan musea moet gratis blijven. De musea hebben zelf niet de financiële middelen om tegen betaling gebruik te maken van de diensten van VIAA. Wanneer musea gebruik moeten maken van betalende diensten zal de kost hiervoor sowieso doorgeschoven worden naar de voogdijoverheid. Dit leidt bovendien tot bijkomende administratieve overlast voor zowel VIAA, de overheid / overheden als de musea.

- Bij financiële investering in een digitale infrastructuur en diensten moet de Vlaamse overheid erop toekijken dat dit resulteert in de technische kwaliteit die vereist is voor de duurzame bewaring en ontsluiting van digitale collecties. Er wordt gesuggereerd dat naar analogie van enkele doorlichtingen met het oog op de duurzaamheid van de digitale infrastructuur en diensten op provinciaal en stedelijk niveau een gelijkaardige doorlichting gebeurt van de infrastructuur en diensten van VIAA, en dat de resultaten hiervan publiek worden gemaakt.

3.3.3 De noodzaak van afstemming tussen verschillende bestuursdomeinen en -niveaus

- De musea vragen dat VIAA haar strategische planning niet alleen afstemt op de cultureel-erfgoedsector, maar ook op de inrichtende overheden (provincies, steden en gemeenten).

- De musea vragen dat VIAA, als initiatief van de Vlaamse overheid, zijn acties maximaal afstemt op aanverwante initiatieven op andere bestuursniveaus die een e-depot en Digital Asset Management systeem aanbieden. Ook op (inter)stedelijk en provinciaal niveau bestaan er initiatieven en plannen voor digitale langetermijnbewaring en voor het voorzien van web services.

- Deze afstemming tussen VIAA, als initiatief van de Vlaamse overheid, en aanverwante initiatieven op andere bestuursniveaus moet verschillende doelen dienen:

- duidelijk maken wie welke taak m.b.t. digitalisering, digitale archivering en ontsluiting op zich zal nemen;
- overlappingen tussen de verschillende initiatieven te vermijden;
- een koppeling van de verschillende initiatieven mogelijk maken.

- Als verschillende (lagere) overheden gelijkaardige initiatieven nemen, lijkt het logischer om dit op een hoger niveau te realiseren omdat zo makkelijker de voordelen van schaalvergroting kunnen spelen. Bovendien bieden niet alle provincies dezelfde diensten aan, waardoor er leemten blijven. Sommige instellingen (bv. universitaire instellingen) overschrijden ook de provinciegrenzen, en vallen hierdoor buiten bepaalde provinciale initiatieven. De provinciale museumconsulenten zijn vragende partij om wat betreft digitale bewaring de krachten te bundelen met VIAA.

- Dit neemt niet weg dat provinciale, stedelijke en gemeentelijke bestuursniveaus een belangrijke rol dienen te spelen als mediator tussen collecties en het VIAA. Door hun nauwe

band met kleinere erfgoedorganisaties spelen ze een belangrijke rol bij het stroomlijnen en uniformiseren van de invoer van collectiegegevens.

- De komst van VIAA vereist een goede hertekening van de kerntaken m.b.t. digitalisering, digitale archivering en toegankelijk maken van cultureel-erfgoedcollecties, zowel van de verschillende overheden als van de musea. De musea vragen dat deze hertekening gebeurt in overleg met alle betrokken actoren. Zodra de afspraken zijn gemaakt kan de Vlaamse overheid als regulator optreden (dus in een actieve rol), maar steeds na overleg met de sector.

3.3.4 Noodzaak van een verbreding van het werkveld van VIAA

- VIAA moet haar dienstverlening niet enkel aanbieden aan musea en andere de cultureel-erfgoedorganisaties die worden erkend en gesubsidieerd binnen het Cultureel-erfgoeddecreet, maar ook aan andere organisaties die cultureel erfgoed beheren (bv. kerkfabrieken) en die niet worden erkend en gesubsidieerd binnen het Cultureel-erfgoeddecreet. Als VIAA haar dienstverlening beperkt tot cultureel-erfgoedorganisaties die worden erkend en gesubsidieerd binnen het Cultureel-erfgoeddecreet, dienen er elders alsnog gelijkaardige, kleinschaligere initiatieven te worden ontwikkeld voor de andere organisaties - waardoor het effect van schaalvergroting niet optimaal kan spelen.

- Er mag geen beperking zijn tot cultureel erfgoed (d.i. roerend en immaterieel erfgoed), ook onroerend erfgoed moet een plek krijgen. Een scheiding tussen beide types erfgoed is geen goede zaak; bv. bepaalde historische collecties zijn verbonden aan een historisch gebouw, en bij ontsluiting is het dan ook belangrijk om deze band te behouden tussen het roerend en onroerend erfgoed. In de sector van het onroerend erfgoed zijn er bovendien digitale noden die zeer gelijkaardig zijn aan die in de sector van het roerend erfgoed; de uitdagingen bij de bewaring van de 3D-modeleringen van archeologische sites vertonen grote gelijkenissen met de bewaring van 3D-modeleringen van objecten in musea of 3D-ontwerpen in archieven.

- VIAA moet ook open staan voor de duurzame bewaring van collecties die omwille van bepaalde redenen niet door de musea zelf of door VIAA online toegankelijk kunnen worden gemaakt, bv. omwille van auteursrechten, privacy-kwesties of veiligheidsredenen.

3.3.5 De noodzaak van een integrale aanpak van de rechtenproblematiek

- Veel mogelijkheden m.b.t. online toegankelijkheid en hergebruik hangen samen met een oplossing op Europees en Belgisch niveau voor de problematiek van de auteursrechten. De musea vragen dat de Vlaamse overheid acties onderneemt die bijdragen tot het creëren van een oplossing hiervoor op Belgisch en Europees niveau.

3.4 Aanbevolen diensten door VIAA

3.4.1 Langetermijnbewaring ('e-Depot')

- Musea wensen voornamelijk gebruik te maken van diensten voor langetermijnbewaring van digitale representaties, collectiedossiers en documentaire collecties. Daarbij is de scheidingslijn tussen de digitale representaties en de documentaire collecties niet altijd duidelijk.
- Musea wensen in mindere mate gebruik te maken van diensten voor langetermijnbewaring van het bedrijfsarchief. De nood om hier toch gebruik van te maken stelt zich vooral bij kleinere musea (bv. vzw's) die geen onderdeel zijn van een lokale overheid en voor wie het implementeren van bv. goede back-upstrategieën moeilijk is.
- Musea wensen steeds een koppeling te maken tussen systemen voor beheer van digitale representaties, collectiedossiers en documentaire collecties enerzijds en het bedrijfsarchief anderzijds, ook als dit niet door VIAA wordt bewaard.
- Musea wensen dat VIAA aantoont dat het betrouwbare diensten voor langetermijnbewaring levert.
- Musea wensen duidelijke exit-strategieën voor hun digitale collecties. Musea moeten op een eenvoudige manier en zonder kosten hun digitale collecties kunnen terughalen uit VIAA wanneer zij dit wenselijk achten of wanneer VIAA haar activiteiten stopzet.
- Musea wensen bijzondere aandacht voor langetermijnbewaring van speciale (born-digital) collecties in VIAA, m.n. 3D scans en tekeningen.
- Musea wensen dat niet alleen digitale collecties zelf worden bewaard door VIAA, maar ook de contextuele gegevens (metadata) bij deze collecties. Dit is noodzakelijk om op lange termijn de collecties nog te kunnen 'begrijpen'. Musea uiten hierbij de bezorgdheid omtrent de correcte documentatie van de semantiek van deze gegevens.
- Musea hebben niet alleen een digitaal archief, maar ook een papieren archief. Het is belangrijk te anticiperen op wat er gebeurt wanneer beiden worden gesplitst. De inhoudelijke band tussen beide archieven dreigt te worden verbroken, ze zijn mogelijk niet langer samen consulteerbaar, ...

3.4.2 Centraal beheer ('Digital Asset Management')

- De musea wensen een koppeling tussen enerzijds hun digitale collectie en metadata bij VIAA en anderzijds webtoepassingen (plugin API / streaming services).
- De musea wensen een plugin (template) voor een eenvoudige online ontsluiting van hun collectie. Enkel ErfgoedPlus biedt vandaag reeds een dergelijke oplossing aan.

- De musea wensen niet enkel een koppeling met webtoepassingen maar ook met andere productietoepassingen, bv. een koppeling met grafische vormgevingsprogramma's zodat grafische ontwerpen die gebruik maken van gegevens en beelden uit de digitale collectie makkelijker toegankelijk zijn voor drukkers en vormgevers, bv. bij het maken van collectiecatalogi.
- De musea wensen een oplossing om zelf hogeresolutiebestanden makkelijk te kunnen delen met bv. andere instellingen (ook niet-musea). Vandaag worden hiervoor tools als Dropbox en WeTransfer gebruikt. Dit is ook o.a. belangrijk omdat in bepaalde gevallen de objecten door andere instellingen worden beheerd dan de digitale representaties ervan, en een vlotte uitwisseling van de beelden dient te worden verzekerd (als de auteurs- en eigendomsrechten dit toelaten).

3.4.3 Technische ondersteuning

- Musea wensen beroep te doen op digitaliseringsdiensten, in het bijzonder bij digitalisering van bijzondere collecties die specifieke technische eisen stellen (bv. zilver en plaatjes voor epidiascoop)
- Musea wensen beroep te doen op digitaliseringsdiensten voor voorwerpen die omwille van hun vergankelijke aard (bv. kranten en documentatie) fysiek zullen verdwijnen.
- Musea wensen beroep te doen op diensten voor kwaliteitscontrole bij (eigen) digitaliseringsprojecten (bv. bestandsvalidatie).
- Musea wensen beroep te doen op OCR-diensten voor scans van tekstdocumenten die in het e-depot van VIAA worden bewaard.
- Musea wensen beroep te doen op diensten voor aggregatie van metadata naar Europeana.
- Normaliseren en verrijken van collectiedata blijft een aandachtspunt, ook voor niet-kunstmusea zouden een aantal thematische overkoepelende trekkers welkom zijn (vergelijkbaar met VKC voor de kunstcollecties).
- Een fotograaf met mobiele fotostudio is voor sommige musea interessant. Voor andere musea is het eerder interessant om een opleiding te krijgen, omdat een externe fotograaf niet de inhoudelijke kennis heeft en ook niet weet hoe en waarvoor de beelden uiteindelijk moeten dienen. Op beide manieren kan een zekere kwalitatieve uniformisering in het fotomateriaal bekomen worden. Bovendien beschikken minder en minder musea nog over een vaste fotograaf.
- De musea wensen dat VIAA zich bij de ontwikkeling van gedeelde thesauri en andere *vocabularies* voor erfgoed baseert op werk uit het verleden (bv. AAT-Ned).

3.4.4 Kennisdeling

- Musea wensen meer uniformisering van de kwaliteit van hun digitale collecties. VIAA en PACKED vzw dienen hiervoor de norm te stellen. Het is belangrijk dat hierbij *bottom-up* te werk wordt gegaan. De kwaliteitsnorm kan in de Cultureel Erfgoed Standaarden Toolbox (CEST) worden vastgelegd, terwijl VIAA als hefboom fungeert om deze kwaliteitsnormen te halen in de praktijk.
- Musea vragen dat VIAA haar kennis omtrent aanbestedingsprocedures / lastenboeken deelt met hen.
- Musea vragen dat VIAA haar kennis omtrent kwaliteitscontrole deelt met hen.
- De musea vragen dat VIAA haar kennis omtrent geschikte formaten, codecs en andere technische specificaties m.b.t. langetermijnbewaring, online toegang en hergebruik deelt met hen. Deze kennis wordt bij voorkeur gedocumenteerd in CEST en op die manier toegankelijk gemaakt.
- De musea vragen dat VIAA de content op een goede manier ter beschikking stelt aan nieuwe doelgroepen en de kennis hierover deelt met hen.
- De musea vragen niet alleen persistente URI's te gebruiken voor de bewaarde objecten, maar ook voor authority-bestanden, d.i. verzamelingen van records die bestaan uit data-elementen waarmee een vastgestelde genormaliseerde ingang voor een bepaald gegevensonderdeel uit een titelbeschrijving (naam, onderwerp, vervaardigingsperiode, ...) wordt vastgelegd en gedocumenteerd.
- De musea vragen dat VIAA de ruimte creëert voor een discussie over de ethische aspecten van (digitale) archivering. Wat dient er bv. bij overdracht van digitaal kunstenaarsarchief te worden bewaard, en wat niet? Dienen dubbels te worden bewaard? In hoeverre kunnen bij overdracht van born-digital materiaal de bestandsformaten en codecs worden genormaliseerd?

3.4.5 Virtuele platformen

- De musea vragen dat bij het toegankelijk maken van hun content via virtuele platformen de nodige beveiliging wordt verzekerd zodat oneigenlijk gebruik en misbruik worden uitgesloten.
- De musea vragen dat, indien nieuw platformen worden ontwikkeld, steeds duidelijk is welk specifieke doel hierdoor bedient wordt. VIAA dient brede, algemene platformen zoals die aangeboden worden door de provincies te vermijden.
- De musea vragen dat, wanneer VIAA generieke tools ontwikkelt voor online ontsluiting, hierbij steeds verifieert of de specifieke noden (vaak projectgebonden) uit de praktijk beantwoord worden.
- De musea vragen dat ze zelf kunnen instellen welke content ontsloten wordt (en voor welke

doelen) en welke content niet.³ Dit dient te gebeuren op basis van een gelaagd licentiemodel.

- De musea vragen dat de ontwikkeling van een virtueel platform voor onderwijsdoeleinden wordt afgestemd met reeds bestaande initiatieven (bv. Klascement).
- De musea vragen om (zelf) het virtueel platform voor onderzoekers ook open te kunnen stellen voor onderzoekers van buiten Vlaanderen.
- De musea vragen om een platform te ontwikkelen dat collectiemobiliteit tussen verschillende musea kan ondersteunen. Dit vereist een afgeschermd online omgeving waarin vertrouwelijke informatie veilig uitgewisseld kan worden.
- De musea vragen dat bij de bepaling van een uitwisselingsschema voor de metadata rekening gehouden wordt met de semantiek van de beschrijvingselementen. Die kan binnen de museumsector verschillen van één subsector tot een andere.
- De musea vragen om virtuele platformen te voorzien van een goede monitoring, waardoor musea zicht krijgen op het gebruik ervan en de gegevens eenvoudig kunnen opnemen in hun rapportering naar de subsidiërende overheden

³ Dit veronderstelt vanzelfsprekend ook dat er bij de opname van content in het digitaal archief van VAAA een schriftelijke overeenkomst tussen het museum en VAAA wordt opgesteld en ondertekend dat vastlegt hoe en onder welke voorwaarden de content wordt uitgewisseld en voor ontsluitingsdoeleinden kan worden gebruikt.

4. Synthese

4.1 Overkoepelende sterkte-zwakte analyse

	Nuttig	Schadelijk
Intern	<p><u>Sterktes</u></p> <p>S1. Bestaande netwerken en samenwerkingen, al dan niet georganiseerd per sector</p> <p>S2. Gebruik van professionele collectiebeheersystemen</p> <p>S3. Decentralisering van systemen voor informatiebeheer</p> <p>S4. Reeds zekere mate van digitalisering en online terbeschikkingstelling</p>	<p><u>Zwaktes</u></p> <p>Z1. Te weinig digitalisering om de basistaken van de cultureel-erfgoedinstellingen te ondersteunen</p> <p>Z2. Onvoldoende beleid omtrent de collectievorming van <i>born-digital</i> materiaal</p> <p>Z3. Weinig duurzame digitale langetermijnbewaring</p> <p>Z4. Grote achterstand bij metadatering</p> <p>Z5. Online ontsluiting is gering en/of gebeurt versnipperd</p> <p>Z6. Ongelijke spreiding van bestaande expertise</p>
Extern	<p><u>Kansen</u></p> <p>K1. Digitalisering en online ontsluiting bieden nieuwe mogelijkheden om basistaken te vervullen</p> <p>K2. Mogelijke verbetering bij cultureel-erfgoedinstellingen op vlak van digitale bewaring en ontsluiting door gratis of betaalbare digitale diensten of technische ondersteuning die beantwoorden aan noden</p> <p>K3. De werking van een centraal gecoördineerd digitaal depot kan sensibiliserend effect hebben op archiefvormers buiten de cultureel-erfgoedsector en de producenten van digitale publicaties</p>	<p><u>Bedreigingen</u></p> <p>B1. Snelle veroudering van dragers en bestandsformaten</p> <p>B2. Juridische obstakels</p> <p>B3. Dienstverlening die onbetaalbaar is of wordt</p> <p>B4. Het niet koppelen van verschillende systemen</p> <p>B5. Centraal gecoördineerde oplossingen / projecten die niet duurzaam zijn en niet op maat zijn van de noden in het veld</p> <p>B6. Mogelijke negatieve effect van nieuwe centraal gecoördineerde oplossingen op de eigen inkomsten of op profilering van de instellingen in het veld</p>

STERKTES

S1. Culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea zijn betrokken in allerlei netwerken en samenwerkingen, die al dan niet de eigen sector overstijgen. Bij de erfgoedbibliotheken speelt de Vlaamse Erfgoedbibliotheek een centrale rol in het sectornetwerk.

S2. Er worden professionele collectiebeheersystemen gebruikt door de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea.

S3. Er worden vaak meerdere systemen voor informatiebeheer gebruikt door de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea. De reden hiervoor is dat zij vaak verschillende types informatie (over bv. verschillende types collecties) beheren, en dat het gebruik van meerdere systemen voor informatiebeheer meer beantwoordt aan de specifieke noden dan het gebruik van één integraal systeem. De verschillende systemen worden waar mogelijk met elkaar gekoppeld.⁴

S4. Er is reeds een zekere mate van digitalisering en van online terbeschikkingstelling de digitale collecties of de metadata bij de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea.

ZWAKTES

Z1. De digitaliseringsgraad van culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea is vandaag nog te laag om hun basistaken van de cultureel-erfgoedinstellingen voldoende te ondersteunen.

Z2. Culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea hebben onvoldoende beleid omtrent digitalisering en de collectievorming van born-digital materiaal.

Z3. Slechts in zeldzame gevallen hebben culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea toegang tot een oplossing voor duurzame digitale langetermijnbewaring.

Z4. Er is vandaag een flinke achterstand bij de metadatering van de collecties van culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea.

Z5. De online ontsluiting van de collecties van culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea is gering en/of gebeurt versnipperd.

Z6. Er bestaat een ongelijke spreiding van bestaande expertise onder de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea; grote instellingen zijn vaak de koplopers en de kleinere instellingen vinden hierbij geen aansluiting.

KANSEN

K1. Digitalisering en online ontsluiting bieden nieuwe mogelijkheden voor culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea om hun basistaken te vervullen

K2. Een verbetering op het vlak van digitale bewaring en ontsluiting is mogelijk door gratis of betaalbare digitale diensten of technische ondersteuning die beantwoorden aan de noden van culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea.

K3. De werking van een centraal gecoördineerd digitaal depot kan sensibiliserend effect hebben op archiefvormers buiten de cultureel-erfgoedsector (zoals kerken, vakbonden, milieubewegingen, sociale organisaties, werkgeversverenigingen, pressiegroepen, kunstenaars

⁴ Deze koppeling kan nog verder verbeterd worden. Bij onvoldoende koppeling dreigt segmentering.

en kunstorganisaties) en op de producenten van digitale publicaties (zoals auteurs, uitgeverijen, mediabedrijven).

BEDREIGINGEN

B1. De snelle veroudering van (analoge en digitale) dragers en bestandsformaten biedt bijzondere uitdagingen voor de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea.

B2. Vooral bij digitale bewaring en online ontsluiting en hergebruik worden culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea geconfronteerd met allerlei juridische obstakels (o.a. auteursrecht). Dit heeft ook een invloed op de digitaliseringsgraad van hun collecties.

B3. Culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea hebben onvoldoende middelen wanneer aan dienstverlening een bepaalde kost is verbonden, en zijn dan ook in geïnteresseerd in een gratis dienstverlening die als die in de toekomst betalend wordt en hun financiële mogelijkheden overstijgt.

B4. Vaak kunnen of worden verschillende systemen voor informatiebeheer en oplossing voor ontsluiting en bewaring die door culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea worden gebruikt of aan hen worden aangeboden niet met elkaar gekoppeld.

B5. Centraal gecoördineerde oplossingen / projecten die niet duurzaam zijn en niet op maat zijn van de noden van de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea brengen geen soelaas.

B6. Nieuwe centraal gecoördineerde oplossingen kunnen een negatief effect hebben op de eigen inkomsten of op profilering van de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea.

4.2 Overkoepelende beleidsaanbevelingen

4.3.1. Aanbevelingen voor de Vlaamse en andere overheden

1. De cultureel-erfgoedsector beter ondersteunen

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat cultureel-erfgoedorganisaties beter ondersteund worden door de Vlaamse en andere overheden. Deze ondersteuning dient te gebeuren op verschillende niveaus:

- ° de Vlaamse en andere overheden dienen te overleggen om te komen tot een afstemming van de ondersteuning (diensten en infrastructuur) die op de verschillende bestuursniveaus wordt georganiseerd; de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea verwachten van de Vlaamse overheid dat ze hierbij optreedt als regulator, maar

dat ze dit steeds doet na overleg met de cultureel-erfgoedsector.⁵

° de Vlaamse en andere overheden dienen een kader te creëren en/of te ondersteunen dat samenwerking en kennisdeling omtrent digitalisering, digitale archivering en ontsluiting stimuleert; dit kader dient niet enkel de grotere cultureel-erfgoedorganisaties te ondersteunen maar ook de kleinere want die lopen vaak achter op dit vlak en dienen aansluiting te vinden.⁶

° de Vlaamse en andere overheden dienen hierbij de rollen van de collectiebeherende instellingen, de expertisecentra en een centraal gecoördineerde bewaaroplossing en dienstenleverancier zo duidelijk mogelijk te definiëren in onderling overleg; dit is belangrijk omdat de digitale evolutie een impact heeft op de basistaken van cultureel-erfgoedinstellingen.⁷

° de cultureel-erfgoedorganisaties moeten zelf meer financiële middelen ter beschikking krijgen van de Vlaamse en andere overheden om hun werking te optimaliseren (bv. om de achterstand in de inventarisatie en registratie van collecties weg te werken); dit is een

⁵ Het rapport *Waardeer Samenwerking. Advies over Nederlands-Vlaams beleid voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed* van de raad der Nederlandse Letteren en Taal stelt eveneens dat de organisatie van beheer, behoud en beschikbaarstelling van digitaal erfgoed nog onvoldoende geregeld is. De huidige situatie wordt gekenmerkt door dubbel werk, dubbele voorzieningen, dubbele uitgaven en gebrek aan uitwisselbaarheid van gegevens zijn daarvan de gevolgen. Ook de gebruikers hebben last van de versnippering van bronnen en toegangen daarop en zijn gebaat bij optimale overzichtelijkheid, beschikbaarheid en uitwisselbaarheid van digitale en gedigitaliseerde collecties. Met het oog op de veelheid aan nationale, regionale en lokale overheidsdiensten die een rol spelen of claimen op dit vlak, is centrale regie vooral wenselijk of haalbaar ten behoeve van het beheer van (grensoverschrijdende) digitale infrastructuren, effectieve kennisdeling en de totstandkoming van een gemeenschappelijk kwaliteitskader voor digitalisering. Zoals er op beleidsniveau behoefte is aan regie, is er in de uitvoering behoefte aan coördinatie door actoren in het veld om de gezamenlijkheid vorm te geven. Dit is in het bijzonder belangrijk voor de positie van kleinere instellingen in de gezamenlijke digitale infrastructuur. Door gebrek aan kennis en middelen staan zij vaak nog op grote afstand van gezamenlijke digitale oplossingen die al beschikbaar of in voorbereiding zijn. Ook het Cultureel-Erfgoedoverleg vraagt in haar *Memorandum: Cultureel erfgoed is meer waard! Aanbevelingen vanuit het Cultureel-Erfgoedoverleg* dat de verschillende overheden (gemeentebesturen, provinciale besturen, de Vlaamse Gemeenschap, de federale overheid en zelfs de Europese overheid) intenser met elkaar overleggen zodat de verschillende ondersteuningsvormen complementair en nog efficiënter worden ingezet en dat de Vlaamse overheid samenwerking en afstemming tussen de diverse digitaliseringsprojecten stimuleert en bewaakt. Het vraagt dat het cultureel-erfgoedbeleid van verschillende openbare besturen wordt verankerd binnen een stevig en omvattend protocol tussen deze overheden. De Vlaamse overheid dient hierbij wel rekening te houden met de input van het cultureel-erfgoedveld.

⁶ Het rapport *Waardeer Samenwerking. Advies over Nederlands-Vlaams beleid voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed* van de raad der Nederlandse Letteren en Taal stelt dat de kern van de organisatiewijzigingen waar de erfgoedsector voor staat is in een woord samen te vatten: samenwerking. Een geïsoleerd opererende erfgoedinstelling kan vandaag nauwelijks nog een betekenisvolle functie vervullen. Niet alleen de digitale, maar ook de economische en beleidsmatige contexten dwingen om te zoeken naar schaalvergroterende en kosteneffectieve oplossingen, tools en diensten. Het rapport stelt ook dat dat de ontwikkeling en versterking van een gedeelde digitale infrastructuur vandaag gehinderd wordt doordat institutionele belangen zwaarder wegen dan gedeelde belangen. Dat tast de effectiviteit van samenwerking aan, en dat terwijl samenwerking absoluut noodzakelijk is om doelmatig te kunnen werken aan de groeiende beschikbaarheid van kwalitatief hoogstaand, bruikbaar en uitwisselbaar digitaal Nederlandstalig erfgoed.

⁷ Het rapport *Waardeer Samenwerking. Advies over Nederlands-Vlaams beleid voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed* van de raad der Nederlandse Letteren en Taal stelt dat werkelijk denken vanuit de digitale wereld leidt onherroepelijk tot ingrijpende wijzigingen in organisatie en het functioneren van erfgoedinstellingen. Oude rollen vervallen of worden kleiner; nieuwe rollen wachten op invulling. De (samenwerkende) overheden zouden alert moeten zijn op de synergiemogelijkheden, verankering, koppeling en doorontwikkeling van samenwerkingsprojecten en gemeenschappelijke voorzieningen. Ze zouden de financieringsstructuur op de digitale rolverdeling moeten afstemmen.

vereiste opdat centraal gecoördineerde oplossingen voor digitalisering, digitale archivering en ontsluiting zoals VAAA optimaal kunnen renderen.

° de Vlaamse overheid moet de bestaande relevante opleidingen hervormen opdat de afgestudeerden van deze opleiding (en dus potentiële werknemers) over voldoende en gepaste technologische kennis beschikken om de cultureel-erfgoedorganisaties hiermee te verrijken in functie van hun werking op het vlak van digitalisering, digitale archivering en ontsluiting.

° de Vlaamse overheid moet via wetgeving de cultureel-erfgoedinstellingen ondersteunen bij het verzamelen, conserveren en ter beschikking stellen van gedigitaliseerd maar vooral ook born-digital materiaal (o.a. door de archiefwetgeving aan te actualiteit aan te passen, door het creëren van een kader voor de deponering van digitale publicaties, en door te ijveren voor een auteurswetgeving die rekening houdt met de behoeften van gebruikers en bewaarinstellingen in het digitale tijdperk).

2. Een kader creëren waardoor VAAA kan uitgroeien tot een kwaliteitsinstrument voor digitalisering, digitale archivering en ontsluiting van cultureel erfgoed

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat de Vlaamse en andere overheden een kader creëren waardoor VAAA kan uitgroeien tot een centraal gecoördineerde oplossing voor de digitalisering, digitale archivering en ontsluiting van cultureel erfgoed die beantwoordt aan de nodige kwaliteitseisen. Dit dient te gebeuren op de volgende manier:

° de Vlaamse overheid moet VAAA verplichten (internationale) standaarden te respecteren die relevant zijn voor het creëren, bewaren, beheren en ontsluiten van digitale erfgoedcollecties.

° de Vlaamse overheid moet bij haar ondersteuning van VAAA de financiering verbinden aan kwaliteitseisen die zijn gekoppeld aan het gebruik van standaarden.

3. Een kader creëren waardoor VAAA een centrale positie krijgt met betrekking tot digitalisering, digitale archivering en ontsluiting van cultureel erfgoed

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat de Vlaamse en andere overheden een kader creëren waardoor VAAA een sleutelrol krijgt in de digitalisering, digitale archivering en ontsluiting van cultureel erfgoed. Dit dient te gebeuren op de volgende manier:

° VAAA moet door de Vlaamse overheid de taak krijgen om bestaande initiatieven en netwerken te versterken die te maken hebben met digitalisering, digitale archivering en ontsluiting en er niet van in de plaats treden; dit impliceert dat VAAA haar taak VAAA moet

bepalen en ontwikkelen in overleg en samenwerking met de cultureel-erfgoedsector.

° de Vlaamse overheid moet de opdracht zodanig definiëren dat VIAA ook cultureel-erfgoedcollecties kan digitaliseren en (digitaal) archiveren, die niet aan het grote publiek ter beschikking kunnen worden gesteld.

° de opdracht die VIAA van de Vlaamse overheid krijgt moet het mogelijk maken om een rol te vervullen voor alle cultureel-erfgoedorganisaties; de grootte of erkenningsstatus mag geen uitsluitingscriterium zijn.⁸

° de Vlaamse overheid moet in overleg met de cultureel-erfgoedsector een waarderingkader voor collecties scheppen dat de cultureel-erfgoedorganisaties en VIAA in staat stellen om zinvolle prioriteiten te stellen bij digitalisering en langetermijnbewaring; het belang van een collectie, het nut van de digitale ontsluiting ervan en de noodzaak van digitalisering in functie van conservering moeten de bepalende factoren zijn bij de besteding van middelen.

4. Een financieel engagement op lange termijn aangaan⁹

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat de Vlaamse overheid een financieel engagement op lange termijn aangaat. Dit dient te gebeuren op de volgende manier:

° de Vlaamse overheid moet VIAA structureel financieren met een langetermijnperspectief; digitale duurzaamheid kan enkel worden verwezenlijkt als de financiering van de infrastructuur en diensten die ze moeten verwezenlijken zelf duurzaam is.

° de Vlaamse overheid moet bij het vastleggen van de structurele financiering rekening houden met een stijgende kost; zelfs wanneer op termijn de digitaliseringskost en de kost per opslageenheid daalt, dient men rekening te houden met een aangroei van het digitaal te archiveren materiaal.

⁸ Het Cultureel-Erfgoedoverleg vraagt in haar *Memorandum: Cultureel erfgoed is meer waard! Aanbevelingen vanuit het Cultureel-Erfgoedoverleg* dat VIAA op termijn diverse types digitaal cultureel erfgoed (en de metadata ervan) opneemt en ook digitale noden lenigt van beheerders van relevante cultureel-erfgoedcollecties die niet gesubsidieerd worden binnen het Cultureel-erfgoeddecreet. Het Cultureel-Erfgoedoverleg vraagt dat de werking van het VIAA duurzaam wordt uitgebouwd met voldoende oog voor de noden van de cultureel-erfgoedsector, naast die van de omroepsector.

⁹ Het Cultureel-Erfgoedoverleg vraagt in haar *Memorandum: Cultureel erfgoed is meer waard! Aanbevelingen vanuit het Cultureel-Erfgoedoverleg* dat de Vlaamse overheid de inspanning die is geleverd met de oprichting van VIAA voort te zetten en uit te breiden. Het rapport *Waardeer Samenwerking. Advies over Nederlands-Vlaams beleid voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed* van de raad der Nederlandse Letteren en Taal stelt dat er nog nauwelijks structureel gefinancierde en geborgde instellingsoverstijgende voorzieningen bestaan voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van erfgoed. Hier ligt een gezamenlijke opdracht aan overheden, erfgoedinstellingen, de mediasector, de wetenschap en private partijen. Een louter projectmatige aanpak niet meer volstaat. Tegelijk constateert de Raad ook dat beleidsmakers moeite hebben om te accepteren, dat de ontwikkelingen onder invloed van de digitale revolutie niet eindig zijn en dat de transitie die ze veroorzaken zal blijven voortduren. Het verloop van de digitale revolutie leert dat zowel aanbod (techniek, infrastructuur, content) als vraag (behoeftes, gebruikersgedrag) in een staat van permanente verandering verkeren.

° de Vlaamse overheid moet een financieel kader creëren dat het VIAA mogelijk maakt om haar infrastructuur en diensten gratis of zeer goedkoop aan te bieden aan cultureel-erfgoedinstellingen.

5. Bijdragen aan een oplossing voor de rechtenproblematiek¹⁰

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat de Vlaamse overheid een bijdrage levert aan een oplossing voor de rechtenproblematiek waarmee cultureel-erfgoedorganisaties worstelen bij digitale archivering en ontsluiting. Zij kan dit doen op verschillende niveaus:

° de Vlaamse overheid dient haar invloed op federaal en Europees niveau aan te wenden om tot een oplossing te komen die voor de cultureel-erfgoedorganisaties werkbaar is.

° de Vlaamse overheid dient hierbij rekening te houden met de standpunten die worden geformuleerd door de cultureel-erfgoedsector in het Samenwerkingsverband Auteursrecht & Samenleving (SA&S) en de Gebruikersgroep Cultureel Erfgoed en Auteursrecht.

4.3.2. Aanbevelingen voor VIAA

4.3.2.1. Missie van VIAA

Opdat VIAA zich ten volle dienstbaar zou maken van de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen ze de volgende aanbevelingen in acht te nemen:

1. Een rol kunnen vervullen voor alle cultureel-erfgoedorganisaties

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA een rol vervult met

¹⁰ Het rapport *Waardeer Samenwerking. Advies over Nederlands-Vlaams beleid voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed* van de raad der Nederlandse Letteren en Taal stelt dat de juridische kaders, in het bijzonder de wetgeving rond intellectuele eigendomsrechten en auteursrecht, niet altijd parallel lopen met de digitale ontwikkelingen en met consumentenverwachtingen in de samenleving. Dit maakt het ter beschikking stellen van digitaal erfgoed voor bijvoorbeeld educatieve en wetenschappelijke doeleinden soms moeilijk uitvoerbaar. De roep om het uitbreiden of versoepelen van de bestaande uitzonderingen voor educatief en wetenschappelijke gebruik is groot, vooral met het oog op het maximaal valoriseren van het 20e-eeuwse materiaal. In die zin worden de recent aangenomen Richtlijn Verweesde Werken en het 'Memorandum of Understanding' omtrent out-of-commerce werken door de Europese Commissie als belangrijke stappen voorwaarts beschouwd, omdat ze mogelijkheden creëren voor het toegang bieden tot erfgoedmateriaal, ook als de rechthebbenden niet kunnen worden gevonden. Overigens bieden deze instrumenten, die op nationaal niveau nog in wetgeving omgezet moeten worden, geen directe oplossing voor massadigitalisering. De Vlaamse en de federale overheden doen er goed aan om de beschikbaarstelling van digitaal erfgoed binnen de wettelijke kaders van het auteursrecht en de Europese richtlijnen te verbeteren. Ook nader overleg tussen overheden, belangenorganisaties en erfgoedinstellingen is nodig om standpunten en visies met betrekking tot Europese beleidsontwikkelingen op elkaar af te stemmen.

betrekking tot digitalisering, digitale archivering en ontsluiting voor alle cultureel-erfgoedorganisaties. Als dit niet gebeurt, zal er een nood blijven om nieuwe, gelijkaardige initiatieven naast het VIAA en daardoor kunnen de economische voordelen van schaalvergroting onvoldoende spelen. Kleine cultureel-erfgoedorganisaties mogen zeker niet worden uitgesloten, anders zal de kloof tussen de koplopers en de andere nog groter worden.

2. Geen collecties uitsluiten die niet ontsloten kunnen worden

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA bij de digitalisering en digitale archivering geen cultureel-erfgoedcollecties uitsluit die niet kunnen worden ontsloten (bv. omwille van een embargo of niet-geklaarde auteursrechten).

3. Koppeling tussen de digitale collecties en de cultureel-erfgoedinstelling behouden

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA bij de digitale archivering en ontsluiting de band behoudt tussen enerzijds de digitale collecties en hun metadata en anderzijds de collectievormende en -beherende cultureel-erfgoedinstelling.

4. Een transparante en afdoende exit-strategie bieden

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA vanaf het begin duidelijk informeert over de manier waarop cultureel-erfgoedorganisaties hun digitale collecties kunnen (terug)krijgen wanneer VIAA eventueel zou ophouden te bestaan of wanneer ze zelf zouden wensen de samenwerking met VIAA stop te zetten; VIAA moet erover waken dat de cultureel-erfgoedorganisaties op een zo eenvoudig mogelijke maar afdoende manier hun digitale collecties kunnen (terug)krijgen.

5. Standaarden en kwaliteitseisen respecteren

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA de (internationale) standaarden respecteert die relevant zijn voor het creëren, bewaren, beheren en ontsluiten van digitale erfgoedcollecties en dat ze de kwaliteitseisen respecteren die de cultureel-erfgoedorganisaties vooropstellen. Een afstemming met de Cultureel Erfgoed Standaarden Toolbox (CEST) is hierbij aangewezen.

6. Bestaande initiatieven en netwerken versterken

VIAA dient bestaande initiatieven en netwerken te versterken en niet in de plaats ervan te willen treden. Ze moet dus niet de ambitie koesteren om de rol over te nemen van bv. de cultureel-

erfgoedinstellingen zelf en de erfgoeddatabanken en –portaalsites die reeds werden ontwikkeld door de provincies, koepelorganisaties of andere samenwerkingsverbanden. De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA zich opstelt als een ondersteunende partner ten opzichte van deze bestaande initiatieven en netwerken, en vooral infrastructuur en diensten aanbiedt die de bestaande initiatieven en netwerken niet bieden of die goedkoper en efficiënter kunnen worden aangeboden door ze op een hoger niveau te organiseren.

7. Participatie in de afstemming van de ondersteuning

Wanneer de Vlaamse en ander overheden in overleg met de cultureel-erfgoedsector komen tot een afstemming van de ondersteuning met diensten en infrastructuur die op de verschillende bestuursniveaus wordt georganiseerd, dan vragen de culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea dat ook VIAA hierin participeert.

8. Participatie in de samenwerking en kennisdeling

Er bestaan vandaag reeds initiatieven op het vlak van samenwerking en kennisdeling omtrent digitalisering, digitale archivering en ontsluiting. Een afstemming van de ondersteuning heeft tot doel deze samenwerking en kennisdeling ten goede te komen. De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat ook VIAA participeert in deze samenwerking en kennisdeling. Dit betekent ook dat de infrastructuur en diensten die VIAA aanbiedt moeten kunnen worden gekoppeld met andere infrastructuur en diensten, en haar kennis ter beschikking stelt van de cultureel-erfgoedsector (zonder hierbij de rol van expertisecentrum op te nemen).

9. Nadruk op grote digitaliseringsprogramma's

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA in haar digitaliseringsacties bij voorkeur de nadruk legt op grote programma's met een langetermijnperspectief en waarbij de voordelen van massadigitalisering kunnen worden benut, en zo veel mogelijk vermijdt om thematisch en met een kortetermijnperspectief te werken. Het thematische en kortlopende projecten zijn niet noodzakelijk in overeenstemming met de gevarieerde en continue aard van culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea. Bovendien is thematische ontsluiting niet nuttig voor een archivalisch verantwoorde ontsluiting op basis van context en structuur.

10. Prioriteiten stellen op basis van relevante criteria

VIAA moet in haar digitaliseringsprogramma's prioriteiten stellen op basis van relevante criteria waarover overeenstemming bestaat met de culturele archieven, de erfgoedbibliotheken en de musea, of die door de Vlaamse overheid (in overleg met de cultureel-erfgoedsector) zijn opgelegd. Het belang van een collectie, het nut van digitale terbeschikkingstelling en de noodzaak van digitalisering in functie van conservering staan hierbij voorop.

4.3.2.2. Dienstverlening van VIAA

1. Langetermijnbewaring

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA fungeert als een oplossing voor de langetermijnbewaring van hun digitale collecties. Dit betekent dat

- ° VIAA de rol moet vervullen van een Trusted Digital Repository (TDR) of een volwaardig e-depot. Een TDR is een digitaal archief wiens missie het is om bepaalde gemeenschappen nu en op lange termijn in de toekomst betrouwbare toegang te bieden tot digitale collecties.
- ° VIAA moet de digitale collecties bewaren in een veilig afgeschermd omgeving dat ongewenst gebruik van de digitale collecties door derden onmogelijk maakt.
- ° VIAA moet periodieke de digitale collecties controleren op hun data-integriteit en een correctie van gecorrumpeerde objecten verzekeren.
- ° VIAA moet zowel de veroudering en het in onbruik raken van bestandsformaten en codecs als de opkomst van nieuwe bestandsformaten en codecs volgen.
- ° VIAA moet in overleg met de cultureel-erfgoedsector migratie- en transcodingstrategieën afspreken.

2. Centraal beheer

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA voor de content partners een systeem voor het beheer van hun digitale collecties voorziet. Een dergelijk systeem moet verschillende dingen mogelijk maken.

- ° Het beheersysteem moet de cultureel-erfgoedinstellingen in staat stellen om hun digitale collecties op een zo gebruiksvriendelijk en efficiënt mogelijke manier te beheren, te exporteren en te transformeren.
- ° Het beheersysteem moet de cultureel-erfgoedinstellingen eveneens in staat stellen om verschillende gebruiksrechten op hun digitale collecties vast te leggen.

- ° Het beheersysteem moet op een zo gebruiksvriendelijk en efficiënt mogelijke manier de cultureel-erfgoedinstellingen allerhande relevante statistieken over het gebruik van hun digitale collecties kunnen bezorgen.

3. Technische ondersteuning

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA hen technische ondersteuning biedt. Deze ondersteuning situeert zich op verschillende niveaus.

- ° Zij verwachten technische ondersteuning bij de mapping van de metadata van hun (digitale) collecties bij de opname in het digitale archief.
- ° VIAA dient ook technische ondersteuning te bieden bij het ter beschikking stellen van hun digitale collecties aan derden (bv. aan Europeana¹¹).
- ° Zij verwachten dat VIAA programma's opzet voor de digitalisering van hun collecties (ook *on demand*). Het type collecties dat in aanmerking komt voor digitalisering dient verruimd te worden, en mag dus niet beperkt blijven tot bijvoorbeeld de audiovisuele dragers die momenteel worden gedigitaliseerd, noch tot audiovisuele collecties in het algemeen.
- ° VIAA dient verder technische ondersteuning te bieden bij allerlei aspecten m.b.t. de digitalisering, alsook de archivering, het beheer en ontsluiting van digitale collecties (bv. kwaliteitscontrole, de conversie en het leesbaar houden ervan).

4. Kennisdeling

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA een rol vervult op het vlak van kennisdeling. Deze kennisdeling kan verschillende vormen aannemen.

- ° Men verwacht van VIAA dat het haar activiteiten documenteert en dat het modeldocumenten ter beschikking stellen (bv. voor aanbesteding van digitaliseringsopdrachten).
- ° Men verwacht dat VIAA ook op andere manieren haar kennis deelt en participeert in allerhande werkgroepen en overlegorganen die verband houden met aspecten van digitale duurzaamheid.

¹¹ Het Cultureel-erfgoedoverleg stelt in haar *Memorandum: Cultureel erfgoed is meer waard! Aanbevelingen vanuit het Cultureel-Erfgoedoverleg* dat de Vlaamse overheid een kader dient te creëren voor de oprichting van een centraal aggregatieplatform dat een zo rijk mogelijke standaard voor de uitwisseling van metadata hanteert (zie ook Haalbaarheidsstudie Vlaamse horizontale metadata aggregator, 2011). Ze dient hierbij rekening te houden met de werking van en rond bestaande erfgoedportalen (zoals Archiefbank Vlaanderen, provinciale portalen, VKC, Lukas, Vlaamse erfgoedbibliotheek ...).

5. Virtuele platformen

De culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea vragen dat VIAA hen nieuwe virtuele platformen aanbiedt om hun digitale collecties toegankelijk te maken of hen tools aanbiedt om hun digitale collecties op bestaande virtuele platformen toegankelijk te maken.

- ° Men verwacht dat VIAA API's ter beschikking stelt zodat cultureel-erfgoedinstelling hun digitale collecties die in VIAA zijn opgenomen toegankelijk kunnen worden gemaakt op de eigen website(s)
- ° Men verwacht dat VIAA digitale collecties bijeenbrengt die over verschillende instellingen zijn verspreid en via één virtueel platform (een VIAA-platform, de eigenwebsite, ... - naargelang de toestemming van de collectiebeheerders of – eigenaars) doorzocht kunnen worden met een overkoepelende zoekopdracht.
- ° Men verwacht dat men via API's kan uitsluiten op eenvoudige manier kan aansluiten op bestaande systemen
- ° Men verwacht een systeem om lespakketten/leerobjecten aan te bieden aan scholieren / studenten en hun leerkrachten / docenten.

4.3 Aanvullende beleidsaanbevelingen

CULTUREEL-ERFGOEDOVERLEG, *Memorandum: Cultureel erfgoed is meer waard! Aanbevelingen vanuit het Cultureel-Erfgoedoverleg*. Brussel 2013.

https://dl.dropboxusercontent.com/u/39197975/CultureelErfgoedoverleg/CultureelErfgoedoverleg_Memorandum_20131028.pdf

RAAD VOOR DE NEDERLANDSE TAAL EN LETTEREN, *Waardeer Samenwerking. Advies over Nederlands-Vlaams beleid voor het duurzaam beheren, behouden en beschikbaar stellen van Nederlandstalig digitaal erfgoed*. Den Haag 2013. http://www.faronet.be/files/bijlagen/e-documenten/20130430_waardeer_samenwerking.pdf

VLAAMSE ERFGOEDBIBLIOTHEEK, *Erfgoedbibliotheken in actie. Aanbevelingen voor een performante sector in 2020. Strategische nota*. Antwerpen 2012. <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/2547>

BOEKENOVERLEG, *Boeken op tafel. Het BoekenOverleg vraagt actie!* Berchem 2014. <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/node/3109>